

LUBOŠ TARABA

Italské patálie maršála Radeckého

PRVNÍ VÁLKA
ZA OSVOBOZENÍ ITÁLIE
1848–1849

EPOCHA

EDICE

**Polozapomenuté
války**

POLOZAPOMENUTÉ
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

PhDr. Karel Richter, CSc. (Klub autorů literatury faktu)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (FF ZČU, Katedra historických věd)

POLOZAPOMENUTÉ
VÁLKY

EDICE

LUBOŠ TARABA

Italské patálie maršála Radeckého

PRVNÍ VÁLKA
ZA SJEDNOCENÍ ITÁLIE
1848–1849

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Luboš Taraba, 2013, 2019

Cover © Karel Kárász, 2013, 2019

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2013, 2019

ISBN 978-80-7557-189-2 (print)

ISBN 978-80-7557-716-0 (ePub)

ISBN 978-80-7557-717-7 (mobi)

ISBN 978-80-7557-718-4 (pdf)

OBSAH

Úvodem	9
Horké dny	13
Svatá válka	40
Malá velká vítězství a porážky	52
Vítězství neschopnosti	70
Pomalu, ale přece	87
Neúnavný Radecký	112
Obrat	130
Milán	193
Oddechový čas	211
Maršálův plán	221
Novara	243
Trpké vítězství	277
Ordre de bataille 1848	283
Ordre de bataille 1849	296
Chronologie	303
Seznam literatury	307

„Přísahal jsem císaři, mému pánu, že porazím nepřítele a že budu bránit jeho trůn a práva. Této přísaze zůstanu věrný do posledního dechu. Budu oplakávat krev, která musí téct, ale proleji ji. Onomu světu pak nechám, aby mě soudil.“

Václav Radecký z Radče

ÚVODEM

„U nás je klid, ale vře to pod pokličkou. Jak to skončí, ví jen Bůh,“ psal z Milána do Vídně v dubnu 1847 tehdy osmdesátiletý polní maršál Václav Radecký z Radče. Do hlavního města Lombardsko-benátského království ho odveleli před patnácti lety z Olomouce. Hanácká metropole měla být pro starého vojáka vejminkem, ale nakonec se zase rakouskému eráru hodil. Očekávalo se, že si poradí s nepokojnými obyvateli rakouských provincií v severní Itálii.

V hlavním městě osmatřicetimilionového lotrinsko-habsburského impéria, kterému vládl pevnou rukou už více než třicet let jeho generační kolega, kancléř Klemens Wenzel von Metternich, Radeckého hlas z druhé strany Alp nikdo příliš neposlouchal. Málokdo si chtěl připustit, jak Radecký tvrdil o Italech, že „máme co činit s národem, který nás nenávidí a myslí si, že nadešel moment, kdy může vstoupit do řady velkých národů“. Pro Metternicha zůstávala Itálie (rozdělená na sedm zemí – království Obojí Sicílie, papežský stát, sardinské království, Toskánsko, Modena, Parma a Lombardsko-benátské království) nadále v kategorii zeměpisných pojmů. A Italové, jejichž počet dosáhl čtyřiaadvaceti milionů, mu jako vojáci také nijak neimponovali. O to více ho zaskočili italští kardinálové, když v červnu 1846 volili nového zástupce svatého Petra na Zemi. Pius IX., jak si nový *il papa*, civilním jménem Giovanni Maria Mastai Ferretti, do té doby biskup v Imole, říkal, se stal pro Italy během pár měsíců symbolem nových časů a velkých změn. „Liberální papež, to je to nejvíce neslýchané, co si lze představit,“ zareagoval Metternich na rozhodnutí Svatého otce pustit z vězení tisícovku „politických“ a vyzvat politické exulanty k návratu do Říma. Když šestapadesátiletý Pius IX. o něco později přece jen začal svůj revoluční elán trochu brzdit,

bylo už pozdě. Z jihu italské boty metastázovala na sever nová vlna revoluční rakoviny.

Rakouský kancléř spoléhal na to, že si Radeckého „bílé kabáty“ s odbojnými karbonáři snícími o jedné liberální Itálii poradí stejně jako vždy předtím, když se pokusili o ozbrojené povstání. Stalo se tak v letech 1820 a 1830, tak proč by mělo být nyní jinak? A to i přesto, že Radecký v září 1847 varoval, že si „revoluční řeka chystá koryto“ a dva měsíce nato, že se vše komplikuje, že „piemontský král odhodil masku a postavil se do čela revoluce. Myslím tudíž, že se musím vžít do válečného stavu, abych se počátkem jara bil před branami Milána,“ prorokoval Radecký, kam se Itálie a s ní i rakouské jižní provincie, Lombardie se 2 588 000 obyvatel a Benátsko s 2 208 000 duší, nezadržitelně šinuly.

„Cítili jsme neklid, zůstali jsme ale neteční,“ napsal později starý maršál sebekriticky, byť tím více mířil na c. k. úřady, jak například naznačuje jeho poznámka o „ospalém vicekráli a pokleslé vládě“. Na druhou stranu je třeba poznamenat, že rakouští nejvyšší úředníci spoléhali více na to, že lepší bude dát italským poddaným trochu „cukru“, než na ně rovnou vytáhnout „bič“, jak propagoval v tomto ohledu přímočaře smýšlející Radecký. „Stav věcí je stále povážlivější a nedostál bych proto své povinnosti, kdybych Vaše císařské Veličenstvo neupozornil, že pokud politická a policejní místa nevyvinou co největší energii, budeme neodvratně přihlížet výbuchu revoluce,“ apeloval Radecký na císaře v naději, že se Metternich konečně rozhoupe, protože od epileptika Ferdinanda, který moudrosti příliš nepobral a kterému jeho Vídeňáci neřekli jinak než „*Trottel Nandel*“ (Blbeček Ferdáček), toho opravdu mnoho očekávat nemohl. „Ztráta Itálie by byla smrtelnou ranou naší monarchii,“ burcoval maršál své nadřízené, ale jako kdyby mluvil do zdi.

Rakousko se v severní Itálii uchytilo za války o španělské dědictví, když Josef I. získal Mantovu. Pár let nato se jeho mladší bratr Karel VI. stal pánem Milánska. Za válek proti revoluční Francii k tomu přibýlo Benátsko a Trento s Brixenem. Císař Napoleon to na pár let změnil, když vytvořil Italské království, ale po jeho porážce a vídeňském kongresu zase patřil sever „italské boty“ rakouským Habsburkům. Z těchto akvizic slepil Metternich v roce 1815 Lombardsko-benátské království spravované místokrálem. Třebaže tamní poměry nebyly o nic horší než v jiných částech habsburského impéria, italsky mluvící poddaní projevovali stále

častěji neskutečnou nespokojenost, „nevědeckost“, jak si mysleli za Alpami. A od toho už nescházelo mnoho k liberálním myšlenkám promíchaným s představami o samostatné sjednocené Itálii.

Každému bylo jasné, že se to neobejde bez války, protože Rakousko se svých italských území dobrovolně nevzdá. Navíc Vídeň držela více či méně nad vodou všechny ostatní „italské“ dynastie – od Bourbonů v Neapoli po příslušníky rakouských sekundogenitur v Toskánsku, Modeně a Parmě. Na rakouské podpoře byl závislý i Svatý otec v Římě, byť se mu to jako Italovi přičilo. Prostě, měla-li v Itálii zvítězit revoluce a měla-li být Itálie sjednocena, bude nutné nejprve vyhnat „ty zatracené Němce“, jak se Rakušanům říkalo.

Jak po několika marných pokusech o povstání všichni pochopili, že tohoto „svatého poslání“ se mohl úspěšně zhostit pouze padesátiletý Karel Albert z carignanské větve savojské dynastie, přesvědčený o svém předurčení Prozřetelností stát se prvním italským králem. Navíc jediný opravdový „Ital“ mezi „italskými“ vládci (kromě papeže), byť v jeho žilách kolovalo více francouzské a rakouské než italské krve a jeho mateřským jazykem byla francouzština.

Všichni o něm věděli, že ačkoli byl přes svou manželku Marii Terezii Lotrinskou spřízněn s habsburským domem, Rakousko pokládal za svého úhlavního nepřítele. Veřejně hlásal, že jeho nejšťastnějším dnem v životě bude ten, kdy se svými syny půjde do boje za italskou nezávislost. Kamenem úrazu bylo, že 4 630 000 duší čítající sardinské království bylo v roli Davida proti rakouskému Goliášovi. Piemontský trpaslík proto mohl pomýšlet na boj teprve tehdy, až rakouský obr nebude starostmi vědět kudy kam.

Za zakladatele této jedné z nejstarších evropských dynastií je pokládán Umberto Běloruký (980–1047) těžící z rivality mezi papeži a „německými“ císaři. Říkalo se dokonce, že byl pravnukem císaře Oty II. V roce 1003 mu budoucí císař Konrád II. udělil v léno území, které staří Římané nazývali Sabaudia (Země lesů), Savojsko. Umbertovi nástupci, savojská hrabata, pozvolna rozšiřovali své panství zvláště díky obratné sňatkové politice. Tak Umbertův mladší syn Otto vyženil s Adelaidou di Torino město, jenž jeho vnuk Amadeo zdědil. On sám pak už vládl větší oblasti nazývané také Piemonte (Podhůří). Koncem 14. století se stal

novým hrabětem de Savoy jedenáctiletý Amadeus III. Mírotvorce, jenž si službou budoucímu českému králi, císaři Zikmundovi, v roce 1416 vysloužil dědičný titul vévody.

Dlouhou dobu savojské vévodství, kontrolující alpské průsmyky Grande St. Bernardo a Piccolo St. Bernardo, živořilo ve stínu velkých evropských mocností. Při životě ho držela francouzsko-rakousko-španělská rivalita a také malá, ale dobrá armáda, o níž se zasloužil ve druhé polovině 16. století Emanuel Filibert Železná hlava. Byl to také on, kdo si za nové sídelní město místo dosavadního Chambéry zvolil lépe opevněný Turín a kdo za úřední jazyk zavedl místo francouzštiny italštinu.

I poté savojské vévodové zůstávali více méně pěšáky na evropské šachovnici mocných. Viktor Amadeus II. z toho po nástupu na trůn v roce 1675 dokázal udělat málem přednost. Díky lavírování a přebíhání z jednoho tábora soupeřů bojujících o španělské dědictví do druhého si na svůj účet připsal v roce 1713 nejen nová území, ale i Sicílii a s ní královskou korunu. Už za sedm let byl však donucen vyměnit bohatou Sicílii za chudou Sardinii.

Pád Bastily a následující události ve Francii přivedly sardinské království i savojský dům na pokraj záhuby. Revoluční Francie a Napoleon Bonaparte nejprve Turín připravili v roce 1796 o Nizzu a Savojsko a dvě léta nato i o celý Piemont. Král Viktor Amadeus III. utekl na Sardinii, kde přežíval pod britským patronátem a ochranou válečných lodí Jeho Veličenstva. Do Turína se už nevrátil stejně jako jeho nejstarší syn a následník Karel Emanuel IV. Když Napoleon Piemont v roce 1802 anektoval, Karel Emanuel předal korunu svému mladšímu bratrovci Viktoru Emanuelovi I. a sám vstoupil do jezuitského řádu.

Rozhodnutím vídeňského kongresu byl Piemont, kde převzal opět vládu Viktor Emanuel I., nakonec obnoven v téměř původních hranicích. Ztratil sice malou část Savojska, kterou získal za válek o rakouské dědictví od Marie Terezie, zato však mocnosti savojskému domu přikleply jeden ze čtyř nejvýznamnějších středozezemních přístavů – Janov. Sardinští králové ho měli sřežít pro Brity, kdyby nastala potřeba v Itálii intervenovat.

HORKÉ DNY

Úderem poledne prvního dne roku 1848 mělo sto šestapadesát tisíc obyvatel města Milána uhasit své doutníky a cigára. Pokud to někdo neudělá, vlasteneckou povinností ostatních bylo vyrazit takovému zrádci italské věci cigáro z ruky nebo z úst. Organizátoři této protestní akce z karbonářské organizace *Fratelli Lombardi* (Lombardští bratři) k tomu využili oficiálního zákazu kouřit na ulicích, který nikdo jinak nerespektoval.

Začínal tak všeobecný bojkot rakouského tabákového monopolu. Zároveň s tím ustaly i sázky ve státní loterii. Vídeň měla pocítit, co to znamená přijít o dva miliony zlatých z prodeje cigár a další miliony z loterie. Stejně jako Miláňané, přestali holdovat tabáku Benátčané a obyvatelé dalších měst Lombardsko-benátského království. Protože přšelo, milánští karbonáři přesunuli začátek bojkotu na 2. ledna. Když konečně opět vykouklo nad jejich městem slunce, radikálové vyrazili do ulic vymáhat tabákovou prohibici. Výsledkem bylo napadení několika „německy“ smýšlejících Italů, kteří se nechtěli vzdát se neřesti v podobě vonného dýmu. Dalšími oběťmi byli rakouští vojáci a jejich velitelé, kteří oficiálně nesměli na veřejnosti kouřit a kteří se ale o to více nyní promenovali po korzech s ostentativně zapálenými cigáry v ústech. Měli jich dost, protože jich nafasovali třicet tisíc. Co chvíli na ně odněkud vyletěl kámen. Potom už našťvaní muži v uniformách nutili kuřivo civilistům násilím. Pokud někdo odmítl, riskoval přinejmenším pár facek nebo ran, a když se moc vzpouzel, pak i vězení. Nevyhnul se tomu ani starosta hrabě Gabrio Casati, kterého sebrali tajní policisté při pokusu domluvit vojákům, aby se mírnili. Mezi rakouskými důstojníky se nejaktivněji projevoval setník od ženistů Gustav hrabě Neipperg, syn exmanželky císaře Napoleona Marie Luisy a jejího jednookého milence hraběte Neipperga, který si s doutníkem vyrazil ke kavárně *Cafè Cova*, kde se karbonáři na bojkotu tabáku domluvili.

Následující den přerostly strkanice a rvačky o cigára v milánských ulicích v otevřený konflikt s policií a vojenskými hlídkami, mezi nimiž hráli prim dragouni. O jejich razantnosti svědčí pět mrtvých a devětapadesát zraněných včetně několika žen a dětí. Všichni měli sečné nebo bodné rány od šavlí či bodáků. Nejstarší oběti bylo čtyřiašedesát, nejmladší

mrtvý byl patnáctiletý. Nejmladší zraněnou byla čtyřletá dívka. Obdobné scény zažila týž den tabákovou a sázkovou abstinencí nakažená Padova a Pavie. A Italové tak už měli své „mučedníky za svatou věc“.

Milánský starosta Casati se proto vypravil společně s několika urozenými krajany za guvernérem hrabětem Johannem Spaurem, aby vyjádřili protest proti postupu armády a místodržitelství. Hned nato se ohlásili i u Radeckého. Ten vyslovil politování nad tím, co se stalo, i nad „nešťastnými oběťmi“, ale ohradil se proti tomu, že by vojsko někdy někoho provokovalo. Lombardské šlechtyce zpražil tím, že armáda „bude vědět, jak čelit každé urážce. Tři dny krve dají Lombardii třicet let míru,“ měl Radecký říci v této souvislosti. Noc z 3. na 4. leden proběhla v Milánu klidně, stejně jako následující dny, kdy v ulicích patrolovaly spolu s policií silné jízdní a pěší hlídky. Útokům na osamělé vojáky a důstojníky zamezit ale nedokázaly.

„Policie sice zdvojnásobila svou bdělost, ale to bylo všechno,“ konstatoval rakouský setník Franz Grüll. Nepomohlo ani pozdější vyhlášení mimořádného stavu. Miláňané se uchýlili k jiným formám pasivní resistance. Bojkotovali divadelní představení, vzdali se procházek na Corzo Francesco a promenovali se místo toho na Corso di Porta Romana, které překřtili po papeži na *Corso Pio*. Dva milánští šlechtici, hrabata Enrico Martini a Carlo d'Adda, se dokonce vypravili do Turína, aby si přímo Karlu Albertovi postěžovali na chování rakouských úřadů. Sardinský král je uklidňoval, aby vydrželi, protože zanedlouho bude stejně válka a cizáci budou z Itálie vyhnáni.

Sardinský král, titulární král kyperský a jeruzalémský, piemontský a carignanský kníže, savojský a janovský vévoda a hrabě di Barge. To jsou tituly dva metry a čtyři centimetry vysokého Karla Alberta, celým jménem Carlo Alberto Emanuele Vittorio Maria Clemente Saverio Giulio e Saverio, přezdívaného *Il Magnanimo* (Velkomyslný). Když se v říjnu 1798 narodil uprostřed Turína v Carignanském paláci, čekal ho osud řadového příslušníka vedlejší větve piemontských králů. Jenže Evropou právě otrásaly napoleonské války, a to se mohlo přihodit mnohé. Tak se také stalo, že jeho rodiče museli vyměnit Turín za Paříž, kde jeho otec Karel Emanuel během pár měsíců zemřel. Dvouletý Karel Albert zůstal s matkou Marií Kristýnou Sasko-Kurlandskou a o rok mladší sestrou.

Největší zájem o ně projevovala tamní policie, protože pro Napoleona nebyli příliš žádoucími hosty. Marie Kristýna se pokusila finanční problémy řešit odjezdem do Lipska k příbuzným, ale brzy se opět i s dětmi raději stěhovala zpátky do Paříže. Tam se také v roce 1808 vdala za piemontského šlechtice Giuseppa Massimiliana Thibauta di Montleart. Desetiletý Karel Albert si na otčíma nikdy nezvykl. Jeho pozdější nerozhodnost, nejistota v chování, jsou připisovány právě jejich složitému soužití. O něco později si Marie Kristýna vymohla na císaři Napoleonovi rentu, což jí umožnilo odjet s celou rodinou do Ženevy. Bonapartova porážka u Lipska ji ale donutila se opět do hlavního města Francie vrátit. To už šestnáctiletý Karel Albert, který absolvoval několik let na civilním a poté vojenském lyceu, nastoupil kariéru vojáka, a to rovnou jako podporučík u Napoleonových dragounů. Šest měsíců služby stačilo, aby upadl v nemilost krále Ludvíka XVIII., který se po Bonapartově porážce vrátil z dlouholetého exilu domů. Ani tento tlustý Bourbon ale nemohl zabránit tomu, aby se mocnosti na vídeňském kongresu dohodly na tom, že Karel Albert odjede do rodného Turína jako „princ dědic“. Jeho strýcové, vládnucí Viktor Emanuel a jeho mladší bratr Karel Felix, na něj pohlíželi skrz prsty, ale přání mocností se protivit nemohli. Za tento životní obrat mohl Karel Albert děkovat v první řadě rakouskému kancléři Metternichovi. Zamlouval se mu pro svou váhavost a neschopnost se rozhodnout. Mohlo by se s ním dobře manipulovat, řekl si Metternich, a to podle všeho rozhodlo.

Ještě předtím si vzal Karla Alberta do parády jeden jezuitský exorcista, aby z něj vymýtil všechny francouzské revoluční hlouposti. V devatenácti letech tohoto „monarchistického Hamleta“, jak se mu pro jeho nevypočitatelnost a váhavost přezdívalo, oženili s Marií Terezií Lotrinskou. O tři roky později se stal otcem budoucího následníka trůnu Viktora Emanuela.

Zpočátku se zdálo, že zmíněný exorcista neuspěl. Když v březnu 1821 dorazila karbonáerská vzpoura do Piemontu, jejím vůdcům se právě Karel Albert jevil jako nejvhodnější kandidát na nového liberálního panovníka. Viktor Emanuel skutečně odstoupil, ale trůn odkázal svému bratrovi. Karel Felix pro uklidnění horkých hlav jmenoval Karla Alberta regentem, ale ve skutečnosti by nejraději neposlušného synovce postavil „mimo zákon“, což se rovnalo popravě. Nakonec ho jen vykázal

z Turína. Rakouská armáda si s povstalci brzy poradila a Karel Felix se chystal učinit totéž se zrádným příbuzným. Ale opět zasáhl Metternich. Karel Albert rychle prozířel, a aby si napravil pošramocenou reputaci, odjel do Španělska, kde králi Ferdinandovi VII. pomohl spolu s francouzským expedičním sborem vyřídit tamní liberály. Několikrát se vyznamenal v boji a z Iberského poloostrova si přivezl navíc trvalou připomínku v podobě horečnatého onemocnění, které se mu občas vracelo. Domů se vracel nejen jako Metternichův favorit, ale už i jako oblíbenec francouzského krále Ludvíka XVIII. přejícího si, aby v Turínu jednou vládl právě on. A tak, když v dubnu 1831 neočekávaně zemřel bezdětný Karel Felix, třiatřicetiletému Karlu Albertovi nestálo nic v cestě stát se „z boží milosti“ vládcem Piemontu.

Napětí a nepřátelství domácích vůči „Němcům“ bylo cítit na každém kroku. Stačilo zajít do jakéhokoliv z osmdesáti milánských kostelů. Všude italští faráři horlili proti nenáviděným „Němcům“. A ještě horší to bylo v únoru, když byl veřejně čten papežův dopis „Pane, ochraňuj Itálii“ obsahující narážky na sjednocení. Došlo to tak daleko, že o pár týdnů později bylo vojákům zakázáno chodit do milánských kostelů na mši.

Ani mnozí státní úředníci italského původu nezůstali stranou. C. k. prokurátor Guicciardi dokonce zvažoval zabývat se žalobou podanou na Radeckého kvůli mrtvým z milánských ulic. „Od 3. ledna, kdy naši vojáci ve službě i mimo službu tak znamenitě čepelemi svých šavlí předložili důkaz srdnatosti, panuje všude ve městě klid. Radikální comitè však pracuje v tichosti dále. Vše je tak dobře zorganizováno, že rozkazy kápů plní okamžitě. Proti tomu měla být uvedena do chodu vážná opatření. Žalostná slabost úřadů je odsunula a nyní takřka znemožnila. Musíme tudíž očekávat nový nápor,“ předpovídal Radecký, co nejbližší týdnů přinesou. Nepokoje nepostihly jen Milán, ke srážkám s policií a vojskem došlo na řadě míst. Jednoznačně nejhorší to bylo v Padově a Pavii.

Zatímco Itálií zněly z kazatelen výzvy ke „křížovému tažení“ proti Rakušanům, z letargie vytržený císař Ferdinand V. vydal z Metternichova popudu prohlášení k italským poddaným. Uklidňoval je i varoval zároveň. Nezapomněl na armádu, na „pevnou oporu Našeho trůnu a tvrz proti svízelm, jaké by přinesla vzpoura a nezákonnost“. Miláňanům, kteří toto provolávání přelepovali nápisy „Smrt Němcům!“, odpověděl

„staříčký vojevůdce“, jak se Radecký sám nazval: „Císař je plně rozhodnut udržet Lombardsko-benátské království proti všem vnitřním i vnějším nepřítelům... Jako sklo na skále,“ tak se rozbije „ústrojí vášně a zpro-
nevěřilé touhy po novotách“, četli důstojníci v polovině ledna jeho rozkaz nastoupeným vojákům mnohonárodnostní „Italské armády“. Nezůstalo jen u slov. Metternich slíbil Radeckému, referujícímu pravidelně o množících se protirakouských projevech, zvýšení počtu vojáků v severní Itálii na sto tisíc, bude-li to třeba až sto dvacet tisíc, a v případě války až na sto padesát tisíc mužů. Podle Radeckého to prý byla „bezpodmínečně nutná síla, aby udržel řadu velkých a mnoha lidmi obydlených měst a měl [zároveň – pozn. L. T.] operační armádu pro případ současné války s Piemontem“. Posily ale přicházely více než pomalu. „Žádal jsem o jednotky a musel jsem se přitom hádat o každý prapor. Žádal jsem zásoby a místo toho jsem dostával instrukce, jaké by mohl rozluštit jen starý historik,“ komentoval počínání Vídně Radecký.

Rakouské ozbrojené síly se sestávaly v roce 1848 celkem z 58 řadových pěších pluků (oficiálně bylo pluků třiašedesát, z toho pět ale neexistovalo), 18 hraničářských pluků, praporu *Czaiikisten*, pluku císařských myslivců (*Kaiser-Jäger*) a 12 praporů polních myslivců. Z 58 řadových pěších pluků bylo 15 uherských, ostatní byly „německé“, všechny o třech polních praporech a dvou granátnických setninách. Do sestavy „německých pluků“, tedy pluků z Předlitavska (s výjimkou osmi pluků ze severní Itálie), náležely dále dva prapory Landwehru. Druhý prapor Landwehru byl formován pouze v případě potřeby. Prapor sestával ze šesti setnin po 214–234 mužů (za války). V době míru měly setniny 129 mužů. Vždy dvě setniny tvořily taktickou jednotku „*Division*“. Z granátnických setnin (172 mužů) vznikaly za války samostatné granátnické prapory. Celkem jich bylo dvacet.

Pěší pluk měl plný stav 6934 mužů a myslivecký prapor 822 mužů. První prapor Landwehru čítal 1089 a druhý 1008 mužů. V prvním praporu Landwehru sloužili mladší muži a v druhém starší, až do pětáctýřicátého roku věku. Stav hraničářských pluků dosahoval za války 5322 mužů.

Řadová pěchota a hraničářské pluky byly vyzbrojeny perkusní puškou *Augustin M1842* ráže 17,6 mm vážící 4,35 kg nazvanou po jejím autorovi svobodném pánovi Vincezovi von Augustin. Perkusní zámek

do této pušky zkonstruoval zaměstnanec milánského finančního úřadu Giuseppe Console. Bodák měřil 47 cm. U těchto pušek byla nastavena mířidla na maximální vzdálenost 300 metrů. Pěšák měl ve výzbroji dále 66 centimetrů dlouhou šavli. Puškou polních myslivců a *Kaiser-Jäger* byla *Kammerbüchse M 1842* ráže 18,1, dlouhá 122,8 cm a vážící 4,6 kg.

Jezdeckto čítalo 38 pluků, z toho 14 těžkých a 24 lehkých. Osm kyrysnických a šest dragounských pluků náleželo do kategorie těžké jízdy, zbývajících sedm švališerských, dvanáct husarských a čtyři hulánské pluky tvořily jízdu lehkou. Pluk sestával ze šesti eskadron. Kyrysnický a dragounský pluk měly po 1302 mužích, švališerský 2040. Jízda používala jednotné šavle a perkusní karabiny *M 1844* (ráže 16,9 mm, dlouhá 75,5 cm a vážící 2,5 kg) a pistole *M 1844* stejné ráže. Hlavní zbraní hulánů bylo 265 centimetrů dlouhé kopí.

Dělostřelectvo sestávalo z 5 pluků a 7 pevnostních setnin. Pluk tvořilo 24 baterií po 6 dělech. Z toho bylo 12 šestiliberních pěších baterií (4 šestiliberní kanony a 2 sedmiliberní krátké houfnice), dále 6 dvanáctiliberních pěších baterií (4 dvanáctiliberní děla a 2 dlouhé sedmiliberní houfnice) a 6 šestiliberních pěších baterií (4 šestiliberní kanony a 2 jízdní dělostřelecké houfnice). Vedle plných kulí, granátů a kartáčů byly v nabídce munice také šrapnely, a to do dvanáctiliberních děl a houfnic. Válečný stav baterie byl 200 mužů, 6 děl a 6 muničních vozů. Dělostřelecký pluk čítal 4060 mužů.

Do sestavy armády dále patřil pontonýrský, pionýrský, inženýrský, sapérský a minérský sbor.

Celkový stav armády v mírové době obnášel 270 000 mužů, za války mohl stoupnout na 400 000 mužů.

Vojáci nosili světle modré kalhoty (*pantalóny*) a bílé kabáty. Kabát a kalhoty polní uniformy důstojníků byly tmavošedé. Dělostřelci si oblékali podobě jako trén kabáty hnědé a modré kalhoty. Šedozelená uniforma s černým kloboukem a peřím téže bary patřila polním myslivcům. Kabát technických jednotek (kromě pontonýrů) měl šedozelenou barvu. Vojenská služba trvala od roku 1845 osm let.

Itálie, řečeno slovy maršálova pobočníka Carla von Schönhalse, „kvasila“. Po nepokojích v roce 1847 povstalo 12. ledna 1848 během oslav osmatřicátých narozenin krále Ferdinanda II. sicilské Palermo. Bouře se

přelily i do Neapole a nabyly na intenzitě natolik, že král Obojí Sicílie raději povstalcům požadujícím konstituci z časů Bonapartova maršála, tehdejšího neapolského krále Joachima Murata, koncem ledna 1848 ustoupil. Další přišel na řadu papežský stát, po něm Toskánsko, parmské a modenské knížectví a také sardinské království. Karel Albert, kterému se jinak karbonáři a liberálové už roky z hloubi srdce protivili, prozíravě na nic nečekal a již 7. února vyhlásil konstituci (*Statuto*) sám. Navíc slyšel na karbonářské výzvy, že by právě on měl být tím, kdo po staletí rozdrobenou Itálii sjednotí. Stejně tak k němu doléhaly hlasy, že pokud se o to nepokusí, nemůže si být jistý trůnem. A tak, ačkoli ujišťoval rakouského souseda o své mírumilovnosti, povolal do služby tři ročníky záložníků, což obnášelo dvacet tisíc mužů.

Sardinský král navíc cítil i podporu ze zahraničí, jmenovitě z Francie, kterou právě ovládli republikáni. Novopečený ministr zahraničí Alphonse de Lamartine koncem února 1848 naprosto otevřeně zpochybnil evropské uspořádání z vídeňského kongresu: „Smlouvy z roku 1815 už právně v očích francouzské republiky neexistují...!“ Zároveň dodal: „Bude-li [italským státům – pozn. L. T.] upíráno se zbraní v ruce právo se spojit v rámci vytvoření italské vlasti, francouzská republika se bude cítit oprávněna se ozbrojit k obraně těchto legitimních hnutí...“ Kancléř Metternich kontroval žádostí o obnovení vojenské konvence s Pruskem z roku 1840, ale to už byla úplně jiná situace. Jak Prusko, tak Francie a Rakousko budou mít vlastních problémů nad hlavu, natož aby mohly myslet na válku.

Vše převálcovala infekce pařížské únorové revoluce. Podlehla jí dokonce i samotná Vídeň. Proto 13. března vyrazili do ulic metropole rakouského impéria proti bouřícím se studentům vojáci pod velením arcivévody Albrechta. Na ulicích zůstalo pět mrtvých. Večer si arcivévodkyně Žofie dupla u císaře, aby se konečně zbavil nepopulárního Metternicha. Necelých osmačtyřicet hodin poté Ferdinand vyslovil souhlas se zavedením konstitučních pořádků. A už 17. března byla na světě prozatímní vláda v čele s Františkem Antonínem hrabětem Kolowratem-Libštejnským. Poroučel se také třicetiletý syn vítěze nad Napoleonem arcivévody Karla, podmaršál arcivévoda Albrecht kritizovaný za použití zbraní proti demonstrantům. Císař ho vyexpedoval do Itálie k Radeckému.

Zpráva, že panovník před dvěma dny vyslovil souhlas se zavedením konstituce, dorazila do Milána téhož dne kolem třetí hodiny odpoledne.

V paláci hrabat Borromeů a na radnici v paláci Broletto na náměstí Piazza Mercanti se sešli nacionalističtí předáci k poradám. Zatímco *albertini*, stoupenci Piemontu, reprezentovaní padesátiletým starostou hrabětem Gabrielem Casatim, se domnívali, že bude stačit poskytnout Karlu Albertovi záminku k vyhlášení války Rakousku, radikální republikáni, jako například sedmadvacetiletý Enrico Cernuschi, požadovali přímou akci. „Zaútočit na Rakušany, to je úkol pro celou Itálii, ne pro osamocené Milán,“ zrazoval nedočkávané mladé muže reprezentant středu, univerzitní profesor latinské gramatiky šestačtyřicetiletý Carlo Cattaneo. Stejně jako Casati, i on chtěl raději počkat, až Milán „osvobodí“ sardinský král.

Brzy ráno v sobotu 18. března odcestoval z Milána lombardsko-benátský vicekrál arcivévoda Rainer. Doprovázela ho manželka Marie Elisabetta, sestra Karla Alberta. Následoval tak guvernéra Johanna hraběte Spaura. Důvodem jejich odjezdu byla pravidelná návštěva Vídně, ale Miláňané si to vyložili jako útěk. Jednašedesátiletého, u Italů oblíbeného Spaura nyní zastupoval o pětadvacet let mladší místoguvernér hrabě Maximilian O'Donnell. Třebaže sám voják, O'Donnell ze všeho nejdříve vyzval Radeckého (po konzultaci s *podestou* Casatim), aby proti demonstrantům, nebude-li k tomu vyzván, nezasahoval. Maršál dostal tuto žádost o desáté hodině dopoledne na velitelství v paláci Cagnola. „Co si o tom myslíte?“ zeptal se svého šedesátiletého pobočníka, podmaršála Carla von Schönhals. „Nic než to, že tito pánové jsou nenapravitelní a že Vaše Excellence musí očekávat události s rukou na šavli,“ zněla odpověď.

Málokdo v císařsko-královské armádě se mohl pochlubit tak dlouhou vojenskou kariérou jako třebenický rodák Václav Radecký z Radče. Nosil uniformu už třiašedesátým rokem, přesně od 1. srpna 1784, kdy na sebe poprvé natáhl jako kadet těžký pancíř rakouských kyrysníků. Musel si ho koupit za své, protože erár ho dříve odmítl kvůli tomu, že „pan hrabě“ byl na vojenské štrapáce „příliš slabý“. Přitom od malička po této kariéře toužil. Mnoho jeho příbuzných, včetně otce, který zemřel, když mu bylo deset let, sloužilo pod prapory s habsburskou orlicí. Zároveň si tak mohl zajistit nejisté „živobytí“, když mu dědictví po rodičích prošťustroval jeho poručník a strýc v jedné osobě. Křest ohněm prodělal ve dvaadvaceti letech ve válce proti Turecku ještě za Josefa II. Upozornil na sebe takovým způsobem, že se brzy dostal

do štábu starého polního maršála Laudona. Za válek proti revoluční Francii a pozdějšímu císaři Bonapartovi jeho kariéra nabývala na rychlosti. Ve třiačtyřiceti letech velel kyrysnickému pluku a o tři roky později už měl hodnost generálmajora. Míhl se po boku arcivévody Karla, nejznámějšího rakouského vojevůdce bojujícího s Napoleonem. A když se později dostal do generálního štábu, upozornil na sebe především jako neúnavný předkladatel nápadů, jak zmodernizovat zkostnatělou rakouskou armádu. Kvůli nedostatku peněz ve státní pokladně a také závisti mnoha rivalů se mu to nedařilo, takže na čas skončil, ale brzy si ho k sobě vytáhl generalissimus Karel ze Schwarzenberku. Vedl jeho generální štáb a jeho podpis se skví pod plánem vítězné bitvy u Lipska. Po vídeňském kongresu Radecký vystřídal řadu funkcí a také si svou paličatostí, s níž vytrvale předkládal svým nadřízeným návrhy, jak reformovat armádu, udělal hodně nepřátel. Ti se ho zbavili, jak doufali, v roce 1831, když ho vyexpedovali do Olomouce. Všichni brali Radeckého jako odepsanou existenci už kvůli jeho věku. Bylo mu už třiasedmdesát, takže hodně přesluhoval. Nemohl jinak, musel sloužit, aby měl alespoň nějaké finanční prostředky. Kdyby nebylo jeho mecenáše Josefa Gottfrieda Pargfriedera, zgustli by si na něm mnohokrát jeho věřitelé. Dluhy mu zdatně pomáhala dělat i jeho choť hraběnka Františka Strassoldo-Grafenberg, matka jeho osmi dětí, pěti synů a tří dcer. A stejně jako Radecký přežil Františku, s níž strávil šestapadesát roků společného života, o necelých pět let, pohřbil až na dvě děti i všechny ostatní své potomky. Jeho druhou velkou rodinou byla armáda. Ne náhodou o něm vojáci mluvili jako o „otci“. Věděl, jak s nimi zacházet, aby z nich dostal maximum. Vedle toho, že si dokázal promluvit se všemi v oficiálně jedenácti používaných jazycích v armádě, se také o ně patřičně staral. A to vše v plné míře předvedl, když ho v roce 1831 poslali do severní Itálie. Evropou se převalila vlna revolučních bouří a Rakousko nemělo v dané chvíli někoho lepšího, kdo by si mohl poradit s horkokrevnými Italy. Každopádně si to myslel kancléř Metternich a také předseda Dvorské válečné rady Frimont. Protože oba pánové měli už svůj věk, nijak jim nepřekáželo ani Radeckého sedm křížků. Jak se ukáže, vsadili na jistotu. Radecký totiž nebyl jen voják, míchal se do řemesla i politikům. A třebaže byl až za hrob oddán koruně a monarchii, nezůstal imunní ani vůči liberálním myšlenkám. Ony „nebezpečné ideje“

ale aplikoval pouze tak, aby z nich měla prospěch jeho monarchie. Nikdy mu nebránily v tom, aby nezapomněl na svou přísahu a povinnost, jak zdůrazňoval. A právě taková chvíle opět nadešla.

O hodinu před polednem mohl Radecký z okna na vlastní oči sledovat, jak se jindy poklidná ulice Cusani, kde sídlilo jeho velitelství, mění v kráter nenávisti. Všeobecným signálem, že se k něčemu schyluje, bylo horečné zavírání krámů. Ještě předtím zavřeli rodiče děti, z nichž řada ani nešla do školy, doma. Ulice, kde snad na každém nároží už byl nalepený papír s výzvou „*Morte ai Tedeschi!*“ (Smrt Němcům!), se plnily lidmi s červeno-bílo-zelenými kokardami. Někteří se oháněli puškami a pistolemi, jiným se blyštěly po boku šavle a další mávali bojechtivě hollemi a někteří také vidlemi. Zvláště aktivní byli studenti vedení knězem Angelem Favou a studentským mluvčím Cesarem Correntim. Hlášení, která se scházela v maršálově pracovně, byla jednoznačná. V poledne se Radecký v doprovodu štábu přesunul pěšky do citadely, původně středověkého čtyřbokého hradu Castello Sforzesco na severním okraji Milána, odkud mohl v případě potřeby lépe zasáhnout. „To není obyčejné spiknutí, to je vzpoura,“ posoudil situaci jeho pobočník Schönhals.

Castello Sforzesco je vedle katedrály dominantou města. Má čtvercový půdorys o délce stran dvě stě metrů. V každém z rohů stojí masivní věž. Dvojice věží obrácených k Milánu je větší a mohutnější. Místy hrady dosahují šířky sedmi metrů. Radecký dal pevnost ještě vylepšit, a to systémem příkopů. Nešlo jen o sídlo posádky, ale i o hlavní vězení.

V téže době se před radnicí Broletto, ležící nedaleko hlavního náměstí Piazza del Duomo, shlukovali lidé vykřikující, aby starosta vyjednal předání správy města do italských rukou. Požadovali také zbraně a vytvoření národní gardy. Casati však osciloval mezi přísahou věrnosti Rakousku a svým italským původem, stejně jako jeho rodina. Jednoho syna měl na vojenské škole v Innsbrucku a druhý sloužil v piemontském dělostřelctvu. Dlouho však váhat nemohl. V čele asi dvacetitisícového davu se po druhé hodině odpoledne vypravil k sídlu guvernéra v ulici Borgo di Monforte ležícího přímo u hradeb. Z balkonů jim ženy mávaly kapesníčky. Nedaleko od mostu San Damiano vedoucího přes městský kanál

se davu postavila dvoučlenná vojenská hlídka. Chorvatští hraničáři namířili a vystřelili. Jednoho vojáka Miláňané vzápětí zlynčovali, druhého zastřelil pistolí student lycea. Do guvernérova sídla pronikli vzbouřenci snadno. Italský vrátný přesvědčil velitele stráže, že to jsou „lidé, co mají v domě něco do činění“. Nebylo to obtížné, protože mezi nimi byl sám *podesta* Casati. Jedenáctičlennou stráž z časlavského pluku č. 21 *Paumgartten*, která palác střežila, až na dva muže pobili. Odmítli totiž odevzdat zbraně. Na místoguvernérovi O'Donnellovi, kterého tam zajali, si šestadvacetiletý student práva v Pavii, ale jinak rodilý Miláňan a budoucí známý bankéř Enrico Cernuschi vynutil zrušení cenzury, rozpuštění policie a zřízení občanské gardy.

Radeckého první reakcí bylo vyhlásit stav obležení. O hodinu později nařídil: „Ať zahřmí děla!“ Nad pevností milánských knížat z rodu Sforza se objevila oblaka spáleného střelného prachu, kterými dělostřelci oznamovali pohotovost všem jednotkám. Do výstřelů a dunění bubnů se ozvalo troubení na poplach. Během deseti minut bylo deset a půl tisíce vojáků milánského garnisonu připraveno vyrazit na místa, která měli ve městě podle předem daných pokynů střežit. Radeckého plán byl prostý: město obklopené hradbami uzavřít, izolovat ho zároveň zvnějšku a poté zlikvidovat povstání.

V této době tvořily rakouskou *Italskou armádu* dva armádní sbory, celkem 71 996 mužů (61 086 infanteristů, 5774 jezdců, 2819 příslušníků dělostřelectva, ženijní služby, trénu a všech dalších jednotek). Mateřským jazykem necelé třetiny z nich byla italština.

Prvnímu armádnímu sboru (39 954 mužů a 60 děl) velel dvaasedesátiletý podmaršál Evžen hrabě Vratislav z Mitrovic. V armádě byl od osmnácti let. Začínal u jezdeckta za napoleonských válek. Později to dotáhl na člena dvorní válečné rady a pobočníka císaře Ferdinanda. Jeho sbor byl dislokován v Milánu, Varese, Comu, Monze, v oblasti Valtelliny, dále pak v Brescii, Bergamu, Pavii, Mantově a dalších lombardských městech. Zároveň střežil i hranici s Piemontem a Švýcarskem.

Druhý armádní sbor (32 042 mužů a 42 děl) devětapadesátiletého rodáka z Bruselu, podmaršála Constantina barona d'Aspre kontroloval Parmu, Modenu, Ferraru a Benátsko – od Benátek přes Veronu, Udine až po pevnosti Peschiera, Legnano, Palmanuova a Osoppo. Sbor byl

natolik rozptýlen, že například v Padově, kde sídlil d'Aspre, byly pouhé dva pěší prapory, několik eskadron a jedna dělostřelecká baterie. Stejně jako hrabě Vratislav, i baron d'Aspre na sebe upozornil za válek proti Napoleonovi. Jeho tehdy dvačtyřicetiletá vojenská kariéra byla většinou spojena s Itálií. Zde svou vojenskou pouť zahájil a také skončil.

Když před sedmnácti lety přebíral maršál Radecký velení nad *Italskou armádou*, její stav byl podle jeho slov více než tristní: „Generálové nevědomí, bezstarostní a pohodlní, důstojníci častěji mimo službu než ve službě, generální štáb jsou geografičtí inženýři. Dělostřelectvo je tak neohrabané, že každý velitel musí být odveden až do palebného postavení. Pěchota zná jen lineární taktiku.“ To však už dávno neplatilo. *Italská armáda* představovala v rámci rakouských ozbrojených sil elitu. A to jednoznačně Radeckého zásluhou. „Má-li být válka řadou činů, musí být mír nepřetržitým cvičením,“ bylo jeho moto, kterým se řídil stejně jako dalším pravidlem: „Řádný voják musí mít plný žaludek. Voják, který nemá co k jídlu, nemá kuráž.“

Věděl, co píše a říká. Celkem prodělal sedmnáct válečných kampaní, v nichž byl sedmkrát raněn a bylo pod ním zastřeleno devět koní. Málokterý rakouský vysoký důstojník měl takové zkušenosti, a pokud je měl, tak už seděl někde doma u krbu anebo spíše už ležel v hrobě. Tam svým věkem patřil i Radecký, ale v jeho případě jako kdyby přírodní zákony neplatily.

Když o půl čtvrté odpoledne odváděl starosta Casati místoguvernéra O'Donnella na radnici, narazili na vojenskou hlídku. Ta spustila okamžitě palbu. Těsně vedle O'Donnella padli zasaženi rakouským olovem dva Italové. Jeden mrtvý, druhý, ještě chlapec, raněný. V přestřelce zahynuli dva pěšáci a několik dalších bylo postřeleno. Když vojáci začali v palbě povstalců ustupovat, lidé je bombardovali z balkonů květináči. Casati poté dovedl O'Donnella místo na radnici do Palazzo Visiberti, kde se už formovalo povstalecké velitelství.

Italové nečelili mužům v uniformách přímo na ulicích. Vesměs stříleli ukrytí v domech z oken a ze střech. V jejich rukách převažovaly lovecké pušky. Zpočátku jich měli asi šest set až sedm set. Další zbraní bylo kamení, hlavně dlažební kostky, které si lidé nosili domů, aby je mohli házet z oken a balkonů.

Všude rostly barikády. První, postavená z prázdných sudů a vozu, co je vezl, se objevila u mostu San Damiano. Zároveň s tím se rozezněly zvony na věžích kostelů vyzývající k boji. Rozdělovaly se zbraně mezi muže od dvaceti do šedesáti let hlásící se masově do národní gardy (*civica*). Jako první padly za oběť soukromé sbírky zbraní ve šlechtických palácích. Hlad po puškách pomohla trochu zmírnit také muzea. Vedle zastaralých muzejních exponátů se objevily i nové karabiny a pistole propašované do města v předcházejících měsících a týdnech ze Švýcarska a Piemontu. Další zbraně sebrali Italové četníkům. Protože byl nedostatek střelného prachu, chemici se pustili do výroby střelné bavlny. Její předností bylo, že při jejím spalování vznikalo minimum kouře, takže druhá strana nevěděla, odkud výstřel přišel.

Na hradbách Castello Sforzesco čekali dělostřelci se zapálenými doutnáky u nabitých děl. Rozkaz k palbě však Radecký, který hrozil, že každého povstalce bude pokládat za velezrádce a jako takového ho dá zastřelit, nevydal. Nechtěl město, kde mimo jiné žila jeho dlouholetá milenka a služebná v jedné osobě Giuditta Meregalli, s níž zplodil tři děti, zničit. Navíc k tomu chyběla i potřebná těžká děla.

Jak daleko věci zašly, se přesvědčili jako první velitelé tří brigád milánského garnisonu, generálmajoři Wohlgemuth, Clam-Gallas a Rath. Zatímco první dva dostali rozkaz obsadit přes osm kilometrů dlouhé městské hradby, sloužící v době míru jako oblíbené korzo, a také všech osm milánských bran, Rath měl zajistit hlavní ulice a nejdůležitější budovy. Aby se devětapadesátiletý Ludwig von Wohlgemuth se šestnácti sty muži olomouckého pěšího pluku č. 1 *Kaiser* a baterií šestiliberních děl ke svému čtyřkilometrovému hradebnímu úseku na severovýchodní straně města dostal, jeho pěšáci a ženisté museli ze všeho nejdříve rozbourat dvě barikády v ulici Borgo di Monforte poblíž sídla guvernéra. V guvernéřském paláci osvobodili vojáci radu Františka Josefa hraběte Pachtu z Rájova. Radecký ho angažoval jako generálního intendanta své armády. Byla to velice dobrá volba, jak se později ukáže.

Odstraněním barikád a následným obsazením guvernéřského paláce Hanáky z pluku č. 1 *Kaiser* přesto klid v této části města nenastal. Děla sice bránila Italům zaútočit přímo, o to více se pokoušeli „bílým kabátům“ komplikovat život střelbou ze zálohy. S přispěním dvacíti set mužů královéhradeckého pluku č. 18 *Reisinger* a pluku č. 21

Paumgartten z Čáslavi, tedy příslušníků Clam-Gallasovy brigády, obsadili Moravané čtveřici „svých“ bran na jihozápadní straně. To vše se odehrávalo za vytrvalého chladného deště.

Pro Clam-Gallasovy vojáky nastalo peklo pouličních bojů kolem páté odpoledne, kdy se na ně zaměřili z oken domů povstalečtí střelci a ze střech na ně stále hustěji pršely nejen cihly, kamení, tašky, ale také rozpálený olivový olej či vařící voda. V tomto dešti stavebního materiálu a vybavení kuchyní nesli na trh svou kůži v první řadě pěšáci čáslavského pluku č. 21 *Paumgartten*, kteří se bodákovými útoky zmocnili sedmi barikád bránících doposud v přístupu k hlavnímu milánskému náměstí Piazza del Duomo ve směru od brány Porta Romana.

Cestu od citadely na náměstí obsadil už v poledne generálmajor baron Heinrich Rath s granátnickým praporem podplukovníka Eugena Freisaufa a dvěma setninami *Kaiser-Jäger*. Maďarští granátníci a tyrolští císařští myslivci ukázali, jak bojovat v ulicích. Postupovali jeden za druhým těsně podél zdí domů, aby se alespoň trochu kryli před shora na ně shazovanými cihlami a kusy nábytku. Vpředu šli myslivci v šedozeleňých uniformách s kohoutími pery na kloboucích. Varovali lidi, aby nevystrkovali hlavy z oken a dveří nebo aby nezůstávali na balkonech, že by mohli snadno přijít k úrazu. Když se tak nestalo, neváhali zvednout pušku a vystřelit.

U kostela Santa Maria Segreta se Rathova kolona ocitla v silné palbě. Na dlažbu se sesunuli dva granátníci, oba mrtví. Pěšáci se ale nezastavili. Současně s ovládnutím náměstí s katedrálou Piazza del Duomo se císařští myslivci zmocnili arcibiskupského paláce na nedalekém náměstí Piazza Fontana. Další čistili přilehlé ulice od povstaleckých ostřelovačů. Tím se karta obrátila. Italové mizeli ze střech a oken, kde představovali pro elitní střelce poměrně snadný cíl. *Oberjäger* Hupsauf bude tvrdit, že jich sám dostal šestatřicet. Pravděpodobně mezi nimi byli i neozbrojení civilisté, kteří se u milánské katedrály dostali vojákům na mušku.

Aby udržel volnou cestu mezi citadelou a Piazza del Duomo, Radecký nařídil v pět hodin odpoledne dobýt radnici, palác Broletto poblíž náměstí Piazza Mercanti, odkud asi tři sta Miláňanů vyzbrojených přibližně šedesáti puškami znepokojovalo střelbou jeho infanteristy. Na výzvu, aby se vzdali, Italové odpověděli: „Přijďte si pro nás.“ O sedmé hodině

večer zahájilo útok asi čtrnáct set mužů čáslavského pluku č. 21 *Paumgarten*. V husté palbě přicházející z oken radnice se ale rychle stáhli. Velitel pluku plukovník Carl Döll proto poslal pro dva kanony. Než přijely, jeho ženisté se několikrát po sobě pokusili proniknout do zabarikádované budovy. Nikam to nevedlo, stálo to jen život dvou z nich a další utrpěli zranění.

To už po milánské dlažbě hrčela kola dvou dvanáctiliberních děl. Jejich velitelé se nerozpakovali a lafetami couvli do dveří obchodu ležícího přímo naproti Palazzo Broletto. Stačilo osm výstřelů a plukovník Döll vběhl spolu s pěšáky pod ochrannou palbou z pušek rozstříleným vchodem do radnice, jejíž obranu řídil účastník bitvy u Slavkova, sedmdesátiletý jakobín, bývalý generál císaře Napoleona Teodoro Lechi.

Večer v osm hodin Radecký varoval členy městské rady, že si vyhrazuje právo využít všech prostředků, které má k dispozici k tomu, aby zlomil neposlušné město. „Charakter těchto lidí se změnil jako mávnutím kouzelné hůlky,“ konstatoval Radecký. Aby měl co největší přehled, poslal do ulic poručíka Wagnera ze svého štábu. Ten se po celou dobu pohyboval po městě v civilu a sledoval, co se kde děje, a pravidelně o tom maršálovi referoval.

Boje o radnici skončily hodinu před půlnocí. V paláci vojáci zajali na dvě stě padesát lidí včetně několika členů městské rady a také se tam ukrývajících dětí předních milánských rodin. Starosta Casati stihnul utéct, stejně tak Lechi. Prchli po střechách přilehlých domů do paláce Visiberti, kde zasedala „válečná rada“ řízená filozofem Carlem Cattanem. Ta se krátce nato, protože zde se její členové necítili v bezpečí, přesunula do paláce hraběte Carla Taverny na ulici Bigli, jenž se dal snadno zabarikádovat a bránit. Stál asi pět set metrů severně od radnice ve směru ke Castello Sforzesco.

Po obsazení radnice Milán ponořený do tmy, protože lampy lidé rozbili, ztichl. Přispěl k tomu velkou měrou vytrvalý ledový déšť. Zatímco vojáci trávili noc na ulicích a náměstích, civilisté zalezli do domů, kde byli „chráněni v suchu proti vši nepohodě, dobře zaopatřeni a živeni, zahřáti kořálou, povzbuzováni páterý a ženami“, tvrdil Radeckého pobočník Schönhals, kterému kuchař, stejně jako maršálovi, naservíroval ten večer obligátní rýžovou polévku a kousek vařeného hovězího. Tedy to, co jedli všichni vojáci, pokud se k nim jídlo dostalo.

Schönhals neměl pravdu. Miláňané po celou noc stavěli horečně další barikády. Ideální materiál byla městská dlažba. Nakonec jich bude sedmnáct set. Ta nejvíce kuriózní vyrostla na náměstí Cordusio před budovou Kolkovny. Tvořily ji knihy. Jinou uličku zase obránci ucpali velkým pianem. Na barikádách nestáli jen muži. Mnohé ženy v mužských šatech držely v rukou pušky, jiné se chystaly ošetřovat raněné a další zase pomáhaly při domácí výrobě střelné bavlny a munice. Spojení mezi barikádami a válečnou radou zajišťovali mimo jiné chovanci milánského sirotčince, kterým se říkalo *martinitt*.

Hned s východem slunce v neděli 19. března se znovu ozvala střelba. Jejím cílem byly vojenské hlídky. „Ten, kdo sundá nějakého Němce, nedělá nic špatného,“ kolovalo ulicemi zmáčenými nočním deštěm. Tento den bude jediným, kdy nebude pršet.

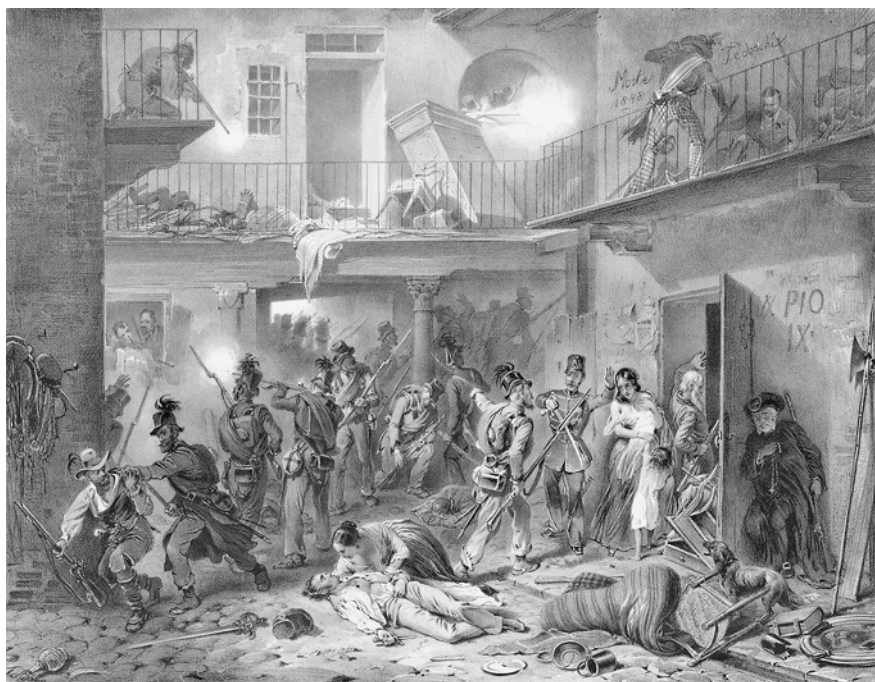
Dopoledne se nejvíce bojovalo kolem divadla alla Scala, kde se dvě stě vojáků královéhradeckého pluku č. 18 *Reisinger* snažilo zajistit spojení s policejním ředitelstvím na ulici Santa Margherita. První barikádu přešli snadno, na další dvě u šlechtického kasina už potřebovali děla. Stejně tak i na dvě další barikády u divadla, na které jejich obránci nakupili všechno, co se dalo v tomto stánku múz najít. Dva šestiliberní kanony během chvíle dvojici barikád rozmetaly na hromady trosek, takže pěchota se znovu stala pánem ulice až k policejnímu ředitelství.

Východočeši z pluku *Reisinger* se poté zaměřili na další barikády v okolí. Ve spršce kamenů a olova se jim podařilo zničit tři, ale na čtvrté si vylámali zuby. Jejich dělostřelcům došla munice, takže je museli podpořit další dvě stovky infanteristů, Italů pluku č. 43 *Geppert* se dvěma šestiliberními děly. I oni dokázali obsadit a rozbořit několik barikád, ale kvůli stoupajícím ztrátám je setník baron August Kaas, který této akci velel, raději stáhl.

Miláňané, kteří si opatřili nové zbraně v městské zbrojnici, spatřovali jedinou možnost, jak „Němcům“ čelit, v dalších a dalších barikádách. Tím, jak přehrazovali jednu ulici za druhou, postupně izolovali Radeckého hlavní opěrné body. Téměř se jim podařilo od sebe oddělit Wohlgemuthovu a Clam-Gallasovu brigádu u hradeb a vojáky generálmajora Ratha kontrolující centrum města, jehož celkový průměr byl asi tři kilometry.

Aby tomu zabránili, muselo dvě stě příslušníků pluku č. 1 *Kaiser* za podpory dvou děl znovu prokřestit cestu k Piazza Duomo. Pomohli

jím pěšáci pluku č. 21 *Paumgarten*. Vojáci museli znovu snášet nejen střelbu, ale i krupobití kamení, dlažebních kostek, cihel, květináčů, soch a kuchyňského náčiní. Někde na ně lili terpentýn, kterým se je pokoušeli zapálit.

Pouliční boje v Milánu

Vojáci odpovídali puškami a děly. V ulicích tak vedle explodujících granátů skákaly koule trhající lidi na dva kusy, když je zasáhly. Jindy dělostřelci použili kartáče. „Boj trval už hodiny. Milán nabízel obraz strašného pobláznění, děsu. Ze všech městských věží – a Milán jich má na stovku – vyzývaly zvony k útoku, duněla děla, praskaly výstřely z pušek, do toho zněl pláč žen a dětí a řev útočníků,“ líčil dění ve městě sedmnáctiletý kadet 1. praporu čáslavského pluku č. 21 *Paumgarten* Josef Bruna.

Během dopoledne se výrazněji rozhořely boje u mincovny a také u paláce Boromeo, který nyní sloužil povstalcům jako sídlo prozatímní vlády.

Jeho majitel hrabě Vitaliano Boromeo, jehož jeden syn nosil rakouskou uniformu a druhý oblékal sutanu ve Vatikánu, už odeslal do Vídně svůj „řád Zlatého rouna potřísněný krví“. Na náměstí Piazza dei Mercanti se Miláňané dokonce zmocnili jednoho děla.

Problémy, jak zjistil Radecký, nastaly s četnictvem. Jeho velitel generáporučík Ludwig von Rivaira ležel v posteli. Možná se vydával za nemocného, ale každopádně poslechl místoguvernéra O'Donella zajatého povstalcí, aby starostovi Casatimu dal k dispozici všech devět set četníků, co měl ve městě. Radecký proto Rivairovi vzkázal, že ho dá vytáhnout z postele a postavit před popravčí četou, nezačne-li se chovat tak, jak má. Zároveň s tím maršál vyzval Casatiho, aby se postaral o odstranění barikád. Za to sliboval stáhnout vojsko z ulic. Odpověď povstalecké válečné rady zněla „ne“.

Protože se situace dramatizovala, povolal Radecký z Monzy a Barlassiny do Milána dva prapory pluku č. 7 *Prohaska* a dva prapory pluku č. 43 *Geppert*. Poslechly ale jen tři z nich. Polovina příslušníků 2. praporu pluku *Geppert* (Lombardané z Bergama) přeběhla na stranu svých krajanů.

K večeru se povstalcům podařilo uzavřít Castello Sforzesco pásmem barikád. O jeho prolomení se postaralo asi dvě stě Italů z pluku č. 43 *Geppert* a dvě dvanáctiliberní děla, která se v předcházejících hodinách v útocích na barikády osvědčila více než šestiliberky. Infanteristé jednu barikádu zapálili a během chvíle vypudili z domů kolem hořícího zátarasu jeho obránce. Poté se vrátili do bezpečí pevnosti.

Noc z neděle 19. na pondělí 20. března přinesla do Milána na pár hodin trochu klidu, zatmění měsíce a opět déšť. Bude lít až do večera. Ráno se střelba ozvala nejen z centra. Nyní se střílelo také na předměstích. Jednotky na Piazza Duomo byly znovu sevřeny liniemi barikád. Povstalci je stavěli po třech až čtyřech v ulici za sebou s rozestupy čtyřicet kroků. Navíc některé z nich sahaly až do prvního patra domů. Vojáci tak znovu vyraželi do nových akcí, aby splnili Radeckého rozkaz „zmocnit se barikád útokem“. Často docházelo na bodáky. Znamenalo to další ztráty, zvláště v palbě vedené z oken a střech. Proti té byli muži v bílých kabátech bezbranní. Obsadit a střežit každý dům, na to jejich počet nestačil. Jakmile opustili zničenou barikádu, zanedlouho stála na jejím místě nová. A bylo to ještě horší. Profesor Antonio Carnevalli, působící na vojenské

akademii v Pavii, přišel s nápadem „mobilních barikád“ z třímetrových dřevěných válců o průměru asi jeden metr. Povstalci je valili před sebou, a kdykoli potřebovali, hned z nich sestavili barikádu. Pak ji rozebrali a přemístili podle potřeby.

Navíc, jak se zdálo, stále více vzbouřenců mělo v ruce zbraň. Přibývalo i povstalců, jak například zaregistroval generálmajor Wohlgemuth. Ten tento handicap vyrovnával děly.

Miláňané dobyli všechny policejní stanice a získali tak další pušky. Zajali také nenáviděného policejního ředitele Luigiho Bolzu. V poledne zavlála nad milánskou katedrálou italská trikolora. Povstalci ji tam vyvěsili s posvěcením arcibiskupa Carla Bartolomea Romilliho. V téže chvíli došel k paláci hraběte Taverny s vlajkou v ruce major baron Sigmund von Ettingshausen s Radeckého žádostí o příměří. Neuspěl. „Sbohem, dobří stateční lidé,“ složil jim prý baron poklonu při odchodu.

Někdy v té době se Italům podařilo znovu odříznout budovu vojenského velitelství poblíž divadla alla Scala. Prorazit obklíčení měla stovka císařských myslivců a granátníků z pluku č. 61 *Rukavina* se třemi raketomety. Zpočátku postupovala jejich kolona snadno. Až u paláce Brera ve stejnojmenné ulici, kterou měli vyčistit, narazili *Kaiser-Jäger* na stovku Italů zaměstnaných stavbou barikády. Na výzvu, aby s tím přestali, odpověděli výstřely. V té chvíli se rozestoupila linie temešvářských granátníků a za nimi stály raketomety. Jejich střely Italy bleskurychle zahlnaly do přilehlých domů. Opuštěnou barikádu vzápětí rozmetali císařští myslivci. Hned na dalším rohu však stála další barikáda. A v oknech domů už čekali připravení střelci. A tak to vypadalo všude. Aby zabránili nasazení jízdy, Miláňané odnesli kryty všech kanálů v ulicích.

Odpoledne se u milánských hradeb objevily houfy ozbrojených Lombardů a také několik desítek Švýcarů. Pokoušeli se spolu s obyvateli z předměstí, kde žilo na dvacet tisíc lidí, dostat do města. Zůstalo jen u snahy.

Radecký se znepokojením registroval, že jeho jednotkám docházejí potraviny a munice a hlavně že se nedaří dopravit jim do města nové zásoby. Povstání sílilo a jeho muži nebyli s to je potlačit. Znamenalo jen další mrtvé a raněné. Proto se maršál rozhodl soustředit většinu svých jednotek u Castello Sforzesco. Vojsko bude držet nadále jen městské hradby a brány, aby nikdo nemohl ven ani dovnitř, a některé významné

budovy. Stahování začalo za rozbřesku, ještě než se Miláňané probudili. V centru města zůstalo jen čtrnáct těžce raněných, o které pečoval jeden polní kurát.

Kolona, kterou tvořilo asi padesát císařských myslivců, granátníci z praporu majora Eugena Freisaufa a osm set mužů z různých jednotek, několik husarů, čtyři děla, vozy a služebnictvo ze sídla místokrále, potřebovala celou hodinu, než se ke Castello Sforzesco přes několik barikád dostala. Cestou se k ní přidávali rakouští úředníci i s rodinami. Zaskočení Miláňané se nezmohli téměř na nic. Dokládá to počet ztrát – jeden zabítý kočí a dva postřelení granátníci.

Povstalci krátce nato obsadili všechny budovy, které vojáci opustili. V paláci Marino se dokonce zmocnili centrální pokladny a jejího obsahu, včetně 350 tisíc zlatých, které byly poukázány před pouhým týdnem z Vídně pro účely armády. Hned nato dostaly dvě stovky příslušníků pluku č. 18 *Reisinger* rozkaz zachránit zásoby mincí a drahého kovu v milánské mincovně. V noci je s pomocí husarů pluku č. 5 *Radetzky* dopravili do Castello Sforzesco.

S tím, jak se z centra Milána vytrácely bílé uniformy, stoupaly obavy jeho obyvatel, aby nedošlo na Radeckého výhrůžku, že zažijí bombardování. Maršál myslel ale na něco úplně jiného. Obrátil se na zahraniční konzuly s dopisem, že, chtějí-li něco pro povstalce udělat, pak by měli dojednat třídní příměří.

V úterý 21. března ráno do Castello Sforzesco dostavilo několik diplomatů, včetně zástupce sardinského království Gugliela Deangeliho. Místo příměří se nakonec konzulové s Radeckým dohodli, že umožní cizincům opustit město. Maršál využil této schůzky, aby Miláňanům znovu pohrozil děly. Ze šestatřiceti kanonů měl k bombardování přitom vhodných pouze tucet dvanáctiliberních houfnic. Dobře si přitom uvědomoval, že zlomit „tu lůzu“ silou je stále méně reálné. Zvláště, když se ukázalo, že se bude muset obejít bez pomoci z venku. Jen několika četníkům se povedlo vynést z města zprávy. Například hlášení o povstání propašoval do Verony z Milána setník hrabě Johann Huyn v četnické uniformě. Podařilo se to proto, že Italové žili v přesvědčení, že mají četníky na své straně.

Mezitím se do milánské rebelie zamíchal i sardinský král. Hrabě Enrico Martini tlumočil povstalcům vzkaz Karla Alberta, že jim pomůže,

požádají-li ho o to. Třebaže liberálové byli proti, starosta Casati, nyní už v roli předsedy prozatímní vlády, okamžitě souhlasil. „Válka! Válka!“, letělo vzápětí ulicemi. Pomocí telegrafu a balonů naložených letáky s výzvou osvobodit se z „německého jha“ se Miláňané snažili informovat obyvatelstvo za hradbami, co se ve městě děje. To, že se jim to dařilo, dokládaly útoky na některé z bran vedené zvnějšku. Radeckého vojáci si s těmito pokusy snadno poradili. Horší to bylo v Miláně, kde povstalci získávali navrch. Obránci Castello Sforzesco podnikali protiútoky umožňující posledním jednotkám stáhnout se do pevnosti. Občas se ozvala i děla, ale Italy to neodradilo. Na chvíli zmizeli z rozstřílených budov, ale zanedlouho se objevili na střechách jiných domů. Některým se podařilo dokonce zasáhnout vnitřní nádvoří Castello Sforzesco.

V poledne se situace rakouské posádky ještě zhoršila. Italové oblehli vojenský sklad potravin včetně pekárny. Nadporučík baron Franz von John z generálního štábu, který to dotáhne jednou až na polního zbrojmistra a náčelníka generálního štábu, proto dostal rozkaz dovést velitele skladu podplukovníku, pražskému rodákovi Wilhelmu Marsanovi sto mužů z pluku č. 7 *Prohaska* a dvě dvanáctiliberní děla. S jejich pomocí vystrnadil oblátatele z nejbližších domů a přitom je natolik poškodil, že je už nemohli použít. Pro tuto chvíli sklad potravin ještě Italům odolal.

Johnovi dělostřelci se předvedli ještě jednou o pár desítek minut později. Když se na zpáteční cestě do Castello Sforzesco dostala jejich kolona do palby, dělostřelci předjeli pěšáky a přesně mířenými střelami zaživa pohrbili v bortících se domech několik vzbouřenců.

Ozvala se také děla z citadely. Aby povstalce postrašil, Radecký nařídil vypálit několik ran na město. Z pevnosti vyrazely co chvíli kolony pěchoty s několika děly, aby zničily alespoň nějaké barikády. Třebaže se dařilo udržet volnou cestu k bráně Porta Tosa, kudy vozy trénu přivážely zásoby, Radeckého jednotky se ocitaly pod stále silnějším tlakem. Opakované útoky na milánské brány nutily důstojníky přesouvat děla a vojáky z místa na místo tak, aby udrželi vždy nejvíce ohrožený bod. To vše se odehrálo v neustávajícím dešti. Vojáci přitom padali stále více únavou a nedostatkem spánku. Někteří se museli už déle než dva dny obejít bez jídla, ale nevyspání vzdorovat nedokázali. Občas někdo usnul i vestoje.

Radecký si uvědomoval vážnost situace. Navíc se nepokoje rychle rozrůstaly. Bouřilo se celé Lombardsko-benátské království. Po Cremě

povstalo Lodi a Piacenza. V posledních dvou jmenovaných městech se podařilo tamním posádkám povstalce pacifikovat, ale počet míst, odkud přicházely znepokojující zprávy, narůstal každou hodinou.

Mnohem horší bylo to, že se u Novary, tedy jen pár kilometrů od hranice za řekou Ticino, „shromažďuje pětatřicet tisíc mužů a pětachtýřicet děl“ Karla Alberta a že hrozí, že po národních gardistech a dobrovolnících by mohly „přejít Ticino také piemontské oddíly“, hlásil z Magenty, ležící na hlavní cestě z Novary do Milána, generálmajor Joseph Maurer střezící se svou brigádou hranici se sardinským královstvím. Také odjezd rakouského vyslance hraběte Karla Ferdinanda Buola z Turína naznačoval, co Karel Albert chystá. Radecký obratem nařídil jak Maurerovi, tak jeho kolegovi generálmajoru Juliu Strassoldovi, pověřenému ostrahou švýcarské hranice, stáhnout se k Milánu. Obě brigády tam dorazí odpoledne 22. března. Radecký tak bude mít k dispozici asi 15 000 mužů a pět desítek děl.

Na rozdíl od předcházejících nocí temnota z 21. na 22. března žádné uklidnění nepřinesla. Městem rezonovaly výstřely, nejvíce v okolí guvernérského paláce v ulici Borgo di Montforte. Protože se množily pokusy Lombardanů proniknout přes některou z bran do Milána, Radecký během dne posílil obranu hradeb. Útočníci, kterých bylo celkem asi šest tisíc, přesto na pár minut obsadili dvojici bran, Porta Comasina a Porta Tosa. Útok vedl pětadvacetiletý absolvent námořní školy v Benátkách a otec tří dětí Luciano Manara. Zatímco bránu Porta Comasina rakouští vojáci obsadili během pár minut, Porta Tosa zůstávala v italských rukou. V poledne Radecký nařídil generálmajoru Wohlgemuthovi ji dobýt. Přidal se k němu i Clam-Gallas s praporem pluku *Geppert* a polovinou praporu pluku *Prohaska*. Společně s granátnickým praporem majora Freisaufa, dvěma setninami *Kaiser-Jäger* a čtyřmi dvanáctiliberními děly se jim podařilo do dvou hodin odpoledne bránu Porta Tosa opět zavřít masivní mříží, jakými byly opatřeny i všechny ostatní brány.

S rostoucími ztrátami se stupňovala touha po pomstě mezi řadovými vojáky. Někteří z nich si to chtěli vyřídit alespoň se zajatci, kterých bylo v Castello Sforzesco na tři stovky. Důstojníci je museli bránit, stejně tak ve městě se snažili uklidňovat rozpálené infanteristy, aby se nepustili do civilistů. „Jediný zajatec byl zastřelen a smrt si za svůj černý

čin zasloužil. Byl to vysloužilý voják od pluku *Kaiser*, Moravan, který po skončení služby zůstal v Milánu a otevřel si tu výčep, jež téměř výlučně vyhledávali vojáci. Docela se tak vzmožil. Ale 18. [března – pozn. L. T.] se chopil pušky a bojoval proti vlastním krajanům a spolubojovníkům,“ napsal ve svých vzpomínkách kadet a brzy už podporučík Josef Bruna. Zatímco vojáci požadovali, aby byl onen Moravan pověšen, Radecký ho poslal před popravčí komando.

Jako jedno z posledních míst v Miláně kapituloval vojenský špitál bráněný muži z pluku č. 44 *Erzherzog Albrecht*. Drželi se tam za okny a vraty, která ucpali těly zabitých kamarádů. Ale ani to útočníky nezastavilo. Radecký musel také nechat na pokoji prozatímní vládu úřadující v paláci hraběte Borromea. Nehodlal riskovat životy vojáků v podniku, který sliboval minimální naději na úspěch.

Milánany nyní přitahovalo Castello Sforzesco. „Na východech proti sobě ležících cest postavili barikády, aby nás úplně odřízli od středu města a omezili náš pohyb na hradbách. Moje setnina ten den vyrazila proti střelcům v alejích. Protože jsme se tentokrát kryli za mladými, slabými kmeny, ztratili jsme několik dobrých mužů. Nepřátelské kule neslyšně svištěly nepříjemně korunami stromů anebo zasáhly jejich kmeny, za nimiž jsme z nouze stáli. Člověk při tom cítil v celém těle nepříjemný, jako by elektrický šok. Napravo, nalevo ode mne tak padl některý z kamarádů mrtev anebo zraněn k zemi, aniž bychom zaslechli ránu anebo mohli určit směr, odkud výstřel přišel,“ vzpomínal na poslední den v Milánu kadet Josef Bruna.

K večeru se sešla v Castello Sforzesco válečná rada. Radecký nemusel svým podřízeným nic dlouze vysvětlovat. „Bylo to strašné rozhodnutí, ale muselo být uděláno,“ prohlásí později s tím, že Milán bude vyklizen a rakouské brigády se spojí, aby mohly čelit jak vzbouřencům, ale i piemontské armádě. Jako krajní řešení viděl ústup až za řeku Mincio, kde se jeho *Italská armáda* opře o čtyřúhelník pevností Verona, Mantova, Peschiera a Legnano.

Milánská posádka opustila město v noci ze středy na čtvrtek 23. března v ledovém lijáku. Prapory mokly připravené k odchodu od osmé hodiny večer. Jako první se pohnula o hodinu později Gyulaiova brigáda a za ní brigáda generálmajora Zobela. S ní táhl celý trén a také asi tři sta rodin rakouských úředníků. Po nich přišla řada na dalších pět brigád.

Protože panovaly obavy ze zběhnutí italských vojáků, po celou dobu na ně mířila děla. „Běžte, a jste mrtví,“ varovali je důstojníci. Mnohakilometrovou kolonu uzavřela o půlnoci Wohlgemuthova brigáda. V Miláně zůstali jen ranění a nemocní. Chyběly totiž vozy na jejich transport. Důstojníci zanechali ve svých milánských bytech veškerý majetek. Pětačtyřicetiletý generálmajor hrabě Samuel Gyulai tak například přišel o obligace za 50 000 zlatých. Řadoví vojáci zachránili jen to, co unesli.

Výsledkem tzv. pěti milánských dní bylo podle oficiálních údajů 184 zabitých, 241 raněných a přibližně 180 pohřešovaných příslušníků rakouské armády. Na druhé straně mělo být 424 mrtvých, přes 600 raněných, z toho prý čtyřicet žen a čtyřiatřicet dětí, a 300 zajatých. Dopisovatel londýnských *Times* v této souvislosti referoval s odvoláním na vyprávění různých svědků o údajném řádění chorvatských hraničářů, o znásilněných a ubitých ženách, o několika spálených ženských tělech či o dítěti přibitém na dveře domu, odkud předtím na vojáky někdo vystřelil.

„Nenávidění Němci“ vyšli z města branami Porta Orientale a Porta Romana. Gyulaiova brigáda razila ostatním cestu. Nic těžkého to nebylo. Italové párkrát vystřelili na procházející vojáky poblíž brány Porta Tonaglia a raději zmizeli ve tmě, do níž zářilo několik hořících domů. To vše se odehrávalo za neustálého dunění zvonů. „Chtěli jsme jim ukázat, že to sardinská zrada a nikoli zbabělý vztek rebelů schovávajících se za barikádami, v oknech a na střechách, nás donutil opustit Milán,“ měl říci později jeden z vojáků této dlouhé kolony, která se tiše, bez jediného slova táhla jako nekonečný had po poštovní silnici do Melegnana. „Nepřítel prchá z Milána,“ zvěstoval světu známý spisovatel Pompeo Litta, budoucí ministr války prozatímní lombardské vlády. V slavicím městě se dokonce rozšířila zvěst, že Radecký byl zajat.

Čas od času se Rakušané zastavili. To pak vyraželi kupředu ženisté, aby pod ochranou polních myslivců odstranili zátarasy z poražených stromů anebo zasypali narychlo vyhloubené příkopy, kterými se je Italové pokoušeli zastavit. Protože se všude kolem táhly zavražovací kanály a pásy hustého porostu stromů a keřů, armáda nemohla postupovat jinak než po cestě.

Radecký se zdržoval u brigády generálmajora Heinricha Ratha. S klíčem od Castello Sforzesco v kapse prý tehdy řekl: „My se vrátíme.

Utěšuje mne, že mě porazila Vídeň, nikoliv Milán,“ prohlásil dále, oblečený do uniformy, kterou během předcházejících pěti dnů a nocí ani na okamžik neodložil.

V téže době byla stržena rakouská vlajka také v „druhém hlavním městě Lombardsko-benátského království“, ve stodvacetitisícových Benátkách, kde konvertovaný čtyřiačtyřicetiletý židovský advokát Daniele Manin, jenž přijal jméno posledního dóžete, vyhlásil po svém, masovými protesty vynuceném propuštění z vězení „republiku svatého Marka“. Povstání v Benátkách propuklo o pár hodin dříve než v Miláně, když tam ráno 16. března přivezl parník *Venezia* z Terstu novinky z Vídně. Velitel sedmitisícové posádky, z toho čtyři tisíce z nich byli Italové, švagr knížete Metternicha, podmaršál hrabě Ferdinand Zichy se už 17. března dohodl se sedmačtyřicetiletým guvernérem hrabětem Alajosem Pálffym, že nezakročí. Přesto došlo hned následujícího dne k incidentu, když se Benátčané pustili do hlídek pluku č. 47 *Kinsky* kameny. Když se jim pokusili sebrat zbraně, Slovinci z Mariboru odpověděli palbou s výsledkem pět mrtvých a osm raněných civilistů.

Po tomto incidentu se Zichy a Pálffy domluvili s benátským starostou Giovannim Carrerem, že starost o pořádek přenechají městské gardě vyzbrojené z vojenských skladů. Zatímco Pálffy souhlasil s dvěma stovkami gardistů, Manin jich dal dohromady dva tisíce. Jenže tento stav vydržel pouhé dva dny. Už 20. března si Benátčané vymohli stažení větší části dvou setnin hraničářů pluku č. 9 *Peterwardeiner* z ulic. Zůstalo tam jen padesát hraničářů, aby společně s městskou gardou zajistili bezpečnost.

Benátčané si ale dovoľovali stále více. Přispělo k tomu i to, že italští příslušníci granátnického praporu majora Ludwiga Angelmayera, praporu pluku č. 13 *Wimpffen* a 5. posádkového praporu včetně námořních pěšáků dávali najevo, že jejich sympatie jsou na straně jejich krajanů. Podmaršál Zichy se tak mohl spolehnout plně jen na dva prapory pluku *Kinsky* a hraničářský prapor, které držel pro jistotu v izolaci v kasárnách.

Po vzbouření dělníků v benátském arzenálu, kteří zabili jeho velitele námořního kapitána Jana Marinoviće a zmocnili se zde 21. března patnácti tisíc pušek a šesti děl, následovalo předání části vojenských zařízení a skladů do rukou prozatímní vlády. Oba prapory pluku *Kinsky* a petrovaraždínští hraničáři museli poté nastoupit na lodě, které je dopravily

do Terstu. Tam se stáhla i malá rakouská flotila viceadmirála Antona Martiniho (tři fregaty, dvě korvety a dalších pětáctýřicet menších plavidel). Italští vojáci se rozhodli zůstat. S nimi zběhlo mnoho námořníků, pro které byly Benátky rodným městem. Viceadmirálovi Martinimu zbylo z původních pěti tisíc pouhých sedm set třicet mužů. Teprve po odjezdu lodí s vojskem byl propuštěn pětádesátiletý podmaršál Zichy, který Benátčanům posloužil dobrovolně jako rukojmí. O den později byla v Benátkách 22. března ustanovena republika. Jejím prezidentem a ministrem zahraničí se stal Daniele Manin. Město na laguně se vzápětí začalo připravovat na „svatou válku“. Manin věděl, že Radecký to jen tak nenechá.

O jedenácté hodině dopoledne 23. března se Gyulaiova brigáda znovu zastavila. Její vojáci měli v nohou devatenáct kilometrů z Milána a před sebou čerstvě vykopaný příkop. Deštěm nasáklá zem a džungle křoví a stromů nedovolovala takové překážky na silnici obejít. Pár set metrů odtud se mezi korunami stromů červenaly střechy městečka Melegnana, důležité křižovatky cest, kde se už bojovalo i za napoleonských válek. Jeho obyvatelé se domnívali, že Rakušané jsou natolik demoralizováni, že se na nic nevzmohou.

Náčelník Radeckého štábu plukovník hrabě Jan Vratislav z Mitrovic popojel kupředu a po kratší výměně názorů dojednal se vzbouřenci nejen volný průchod, ale i to, že městská správa poskytne vojsku potřebné zásoby. Plukovník Vratislav se poté vydal spolu se setníkem hrabětem Johannem Castiglione a trubačem od *Kaiser-Jäger* na radnici. Tomu se pokusil zabránit houf asi pětáctýřiceti horkokrevných mladíků, jejichž hlavním stanem byla místní kavárna *U dvou mečů*. Ti vtrhli na radnici a oba důstojníky odtáhli do městského vězení a odtud do tamního hradu. Ti ale odtud za chvíli uprchli.

V téže době jejich kamarádi několikrát vystřelili na vojáky čekající před městem na milánské silnici. Zasáhli jednoho z nich. Jakmile se to dozvěděl Radecký, kupředu popojely dvě dvanáctiliberní houfnice a rakety. Obě houfnice vypálily po jednom granátu přes střechy domů na melegnanský hrad. Krátce nato vystřelila i další dvě děla. Vzápětí zaútočily dvě stovky *Kaiser-Jäger* společně se sedmi sty hraničáři a pěšáky pluků č. 2 *Ottochaner* a č. 7 *Prohaska*. Obyvatelé Melegnana teď opřekot

utíkali domů, aby se ukryli ve sklepích. Císařští myslivci snadno pronikli hlavní ulicí do středu města, k mostu přes řeku Lambro. Jedinou překážkou byla barikáda na mostě. Po jejím dobytí střelba v městě zeslábla. Během obsazení města vypálili hraničáři na dvě desítky domů, včetně městského archivu. Pak došlo na rabování. Hladoví vojáci se starali o jídlo na vlastní pěst po svém. Vybrali také městskou pokladnu. Radecký je nechal být. Dobře věděl, jak taková zpráva zapůsobí na jiná města podléhající pokušení postavit se mu na odpor.

Odpočinek Vratislavova sboru, který se na úzké silnici roztáhl do délky třiceti kilometrů, netrval dlouho. Už o půlnoci museli všichni dále. Piemont totiž vyhlásil Vídni válku a jeho vojáci již byli za Ticinem na rakouské straně. „Stojím před cílem. Dokázal by mi osud připravit záviděníhodnější úděl než vítězství, anebo smrt na půdě, o kterou tak dlouho krvavě bojujeme?“ napsal před dvěma měsíci Radecký předsedovi Dvorské válečné rady Ficquelmontovi. Nyní se dočkal.

SVATÁ VÁLKA

Jakmile se v Turínu dozvěděli o povstání v Miláně, svolal Karel Albert 18. března své ministry. Výsledkem porady byl rozkaz pro novopečeného ministra války devětapadesátiletého generálporučíka hraběte Antonia Franziniho (byl v úřadu třetím dnem), aby se k rakouské hranici přesunul generál hrabě Mario Broglia di Casalborgone s „pozorovacím sborem“. O dva dny později turínské noviny *Risorgimento* přinesly výzvu budoucího prvního ministra a sjednotitele Itálie hraběte Camilla Bensa di Cavour začínající slovy: „Válku. Okamžitě válku bez průtahů.“ To už byl na cestě do Milána hrabě Marini, aby nabídl povstalcům piemontskou pomoc. Budou o ni ale muset poprosit. Karel Albert nechtěl v žádném případě podporovat karbonáře snící o republice.

Zároveň s tím na turínském dvoře posuzovali možnost, zda by se nemohli opřít v konfliktu s Rakouskem o některou z evropských velmocí. Rusko a Prusko nepřipadaly v úvahu, protože jejich sympatie patřily Vídni. Francie by si pravděpodobně za spojenectví řekla o Savojsko, takže zbývali Britové. Ti byli Piemontu sice nakloněni, ale nepřáli si válku, navíc vyhlášenou z Turína. Když válka, tak jen proto, aby zabránil „nebezpečí vyhlášení republiky“ v Lombardii, vysvětlil britskému vyslanci siru Ralphu Abercrombymu alibisticky Karel Albert. Stoupencům války se zase vymlouval na to, že nemá pro vypovězení nepřátelství „přijatelnou záminku“. Vadil mu obzvlášť rostoucí vliv radikálů v Lombardii. Pokládal ho „za katastrofu pro piemontský trůn i zbytek Itálie“. Chtěl vstoupit do Milána, až porazí Rakušany v bitvě. Třebaže ministr zahraničí Lorenzo Pareto ještě 22. března ubezpečil rakouského vyslance hraběte Buola o „přátelských vztazích a dobrém sousedství obou [našich – pozn. L. T.] států“, na turínském ministerstvu války už byl připraven rozkaz k mobilizaci posledních tří z osmi ročníků záloh.

Večer 23. března se sešli piemontští ministři znovu s králem, aby zareagovali na novinky z Milána. O půlnoci se „král louda“ objevil na balkoně paláce, kde vláda zasedala. V ruce třímal italskou trikoloru, kterou donedávna pokládal za barvy rebelie, a zamával s ní. „Ať žije král! Ať žije král Itálie!“, rezonovalo setmělým náměstím. Den nato stáli vojáci Karla

Alberta, jenž mezitím proklamoval nezávislost Itálie, na rakousko-piemontské hranici.

Piemontskou armádu tvořilo devět řadových pěších brigád (*Savoia, Piemonte, Aosta, Cuneo, Regina, Casale, Pinerolo, Savona a Acqui*) a gardová brigáda (*Guardie*), všechny o dvou plucích. Řadový pluk sestával ze čtyř praporů (z toho čtvrtý depotní) o čtyřech setninách. Průměrný stav pluku činil 2550 mužů. Prapory čítaly průměrně kolem osmi set mužů. Výjimku představovala brigáda *Guardie* tvořená granátnickým (*granatieri*) a mysliveckým (*cacciatori*) plukem, každý o pěti praporech (pátý byl depotní). Zatímco granátnický prapor čítal kolem 890 mužů, v mysliveckém praporu jich bylo 680. Pluk *cacciatori* byl unikátní tím, že ho tvořili výhradně dobrovolníci ze Sardinie. Celkem to bylo 24 000 mužů řadové a gardové pěchoty.

Elitními jednotkami byl prapor námořní pěchoty *Real navi* (320 mužů) a pět praporů lehké pěchoty *bersaglieri* po 886 mužích (jméno odvozeno od *il bersaglio* – terč). Skutečný stav se praporů *bersaglieri* často pohyboval ale jen kolem 500 mužů. Vedle toho existovala ještě jednotka *cacciatori franchi*, trestní oddíl o 1300 vojácích.

Zbraní řadové pěchoty a pluků *Guardie* byla vedle šedesát centimetrů dlouhé a 0,75 kg vážící šavle *daghe* M1843, nerýhovaná perkusní puška M1843, popřípadě puška M1844 ráže 17,5 mm, dlouhá 141 cm a vážící 4 kg. *Bersaglieri* používali karabinu s rýhovanou hlavní *Delvigne* M1836 ráže 17 mm, dlouhou 125,5 cm, vážící 3,9 kg. Během roku 1848 ji nahradí rýhovaná puška M1844 ráže 16 mm.

Jízda (5400 mužů) sestávala ze tří brigád po dvou plucích. (1. brigáda pluky *Nizza* a *Genova*, 2. brigáda pluky *Piemonte* a *Novara* a 3. brigáda pluky *Savoia* a *Aosta*.) Pluk tvořilo šest eskadron, které často mívaly místo předepsaných 130 jen 90 jezdců. Třetí eskadrona každého pluku, s výjimkou pluku *Piemonte*, měla ve výzbroji tři metry dlouhé kopí. Jinak byl každý jezdec vyzbrojen vedle šavle čtyřiaosmdesát centimetrů dlouhou pistolí (*pistollone*) ráže 17 mm, k níž bylo možné připomontovat pažbu a používat ji jako pušku, popřípadě jezdeckou karabinou ráže 16,9 mm vážící 2,2 kg.

Dělostřelectvo (3200 mužů) bylo zformováno do dvou pluků (pevnostní a mobilní). U každého pluku byla setnina pontonýrů a setnina

sapérská. Mobilní pluk čítal 12 baterií po 8 dělech. Dvojice jízdních baterií měla po 6 osmiliberních dělech a 2 patnáctiliberních houfnicích. Dvě poziční baterie sestávaly každá z 6 šestnáctiliberních děl a 2 patnáctiliberních houfnic. Sestavu 8 polních baterií tvořilo 6 osmiliberních děl a 2 patnáctiliberní houfnice. V baterii sloužilo přibližně 160 vojáků. Po zahájení války byla zformována ještě 3. jízdní, 3. poziční a 9. a 10. polní baterie. Zatímco 9. polní baterie se dostala do Lombardie před koncem tažení v roce 1848, 10. polní baterie zasáhla do války až v roce 1849. Ženijní sbor (1 minérská a 3 sapérské setniny) čítal 707 mužů.

K armádě patřil vedle osmdesátičlenné královské osobní gardy a stovacetičlenné palácové stráže ještě sbor královských karabiníků (2236 mužů) fungující jako četnictvo.

Vojenská povinnost nastávala od dvacátého roku věku. Povolanci losovali, zda nastoupí trvalou anebo zkrácenou službu. Armádu tak tvořili, vedle dobrovolníků s minimálním závazkem osm let, vojáci v osmileté službě (*d'ordinanza*) a další ve zkrácené službě (*provinciali*). Tito „provinční“ po absolvování čtrnácti měsíců výcviku zůstávali do osmdvaceti let na trvalé dovolené prokládané po dvou letech pravidelnými pětítýdenními manévry. Mohli být kdykoli povoláni zpět do služby. Poté přecházeli na osm let do zálohy. Záložníci směli být mobilizováni jen v případě války.

Mírový stav armády byl 2650 vojáků trvalé služby a 8500 „provinčních“, tedy celkem 11 150 mužů. Vojáci trvalé služby převládali, stejně jako šestnáct tisíc dělesloužících, především u jízdy, ženijních jednotek a dělostřelectva, popřípadě u ostrostřelců (*bersaglieri*). Řadová pěchota (*fanti*) byla doménou „provinčních“ (*provinciali*).

Po mobilizaci plánované na čtyřicet dnů měl stav sardinské armády dosáhnout alespoň papírově 43 000 řadových pěšáků, 54 000 „provinčních“, 5000 dělostřelců a jezdců.

Válečné námořnictvo sardinského království (3200 mužů, za válečného stavu 4100) disponovalo čtyřiatřiceti plavidly (z toho sedm fregat a dvě korvety) kotvícími v Janově a vyzbrojenými 534 děly.

V porovnání s rakouskou *Italskou armádou* byly sardinské ozbrojené síly jednoznačně horší. Zvláště jejich výcvik a organizace pokulhávaly. Obzvlášť tristní stav nabízel pohled na „provinční“. Byli to „ozbrojení muži“, nikoli praví vojáci, jak si myslel nejméně jeden z důstojníků.

Nejtragičtější byly zásobovací oddíly. „O této službě, stejně jako o dalších, nikdo nic nevěděl,“ tvrdil velitel I. sboru generálporučík Eusebio Bava. Trén museli doplnit povozníci. Nebyly mapy. Scházeli lékaři. Na deset tisíc vojáků, což byla jedna divize, připadalo osm chirurgů. Ti zase neměli vybavení, takže si museli půjčovat například vše potřebné na amputace u kolegů od jiných jednotek. Naprosto nedostatkovým zbožím byly ambulance. Bylo jich pouhých jedenáct. Raněné proto běžně dopravovali na muničních vozech popřípadě na lafetách děl. Mnozí vojáci nikdy nenafasovali stany, přikrývky ani náhradní oblečení. Často spali na zemi, nepříkrytí, ve špinavých uniformách a proslapaných botách.

Jejich výcvik byl mizerný. Manévry se pořádaly jednou za dva roky. A to se vojáci vraceli na noc do kasáren. Podle generála Bavy to byla armáda „ozbrojených sedláků“.

Ani důstojníci nebyli lepší. Nedostatečně vzdělaní, držící si odstup od svých podřízených. Jejich bojové zkušenosti byly vesměs nulové. A to platilo i pro nejvyšší velitele. „Písemně jsem králi vyložil, že veškerá zkušenost z boje, co se mě týká, je tříletá, a to jako poručíka u jízdního dělostřelectva ve francouzské armádě. Pokud jde o velitele prvního sboru [Eusebia Bavu – pozn. L. T.], měl za sebou dva až tři roky v hodnosti kapitána ve francouzské armádě, z níž odešel v jednadvaceti letech. Zatímco velitel druhého sboru [Ettore Gerbaix de Sonnaz – pozn. L. T.] sloužil pouhé dva roky jako poručík u husarů. Jeho Veličenstvo mi řeklo, když jsme se setkali, že Itálie musí být udělána Italy, že neakceptuje žádného francouzského maršála, kterého jsem navrhoval, aby se tak zdvojnásobila kvalita armády,“ líčil stav velitelského sboru ministr války a bývalý důstojník Napoleonova dělostřelectva generál Antonio Franzini.

Třebaže novopecený první ministr hrabě Cesare Balbo (v úřadu od 14. března) a ministr války Franzini prosili krále, aby jim poskytl na přípravu válečného tažení dva týdny, dostali dva dny. „Mobilizace“ po piemontsku tomu odpovídala. Neexistoval mobilizační plán. Záložníci se scházeli liknavě, mnozí se snažili této „čestné povinnosti“ vyhnout. Jejich vystrojení a vyzbrojení se neodehrávalo v kasárnách, ale za pochodu na cestě za armádou. Šlapali za ní někdy až osmnáct hodin denně, často bez jídla.

„Věříme v pomoc Boha, [...] jenž podivuhodnými impulzy uvedl Itálii do stavu, aby byla stvořena sama sebou. [...] Chceme, aby naše jednotky vstoupily na území Lombardie a Benátska se savojským štítem na italské vlajce,“ stálo ve válečném manifestu Karla Alberta. To byl také celý plán piemontského velení. Nikdo pořádně nevěděl, co dělat. O poměrech v armádě mnohé naznačuje miniaféra s italskými vlajkami. Karel Albert jich dal objednat sedmdesát. Jejich cena se vyšplhala k částce, za kterou se dal koupit dům. Přitom byly použity nekvalitní barvy a látky, takže italské trikolory doplněné o savojský kříž budou vybledlé, už když s nimi Piemontané dorazí do Milána.

Protože armáda nebyla ještě bojeschopná, vyrazily z pěti divizí jen tři, byť ne úplně. Piemontané postupovali dvěma proudy. Předvoj II. sboru, čtyři tisíce mužů brigády *Piemonte* generála Michela Bèse, šel nejkratší cestou z Novary přes Magentu na Milán. Most přes hraniční řeku Ticino přešli 25. března. Druhá piemontská kolona, tedy nekompletní I. sbor, to měla k Ticinu ještě den pochodu. Celkem to bylo asi 27 200 mužů.

Pohled na některé jednotky byl tristní nebo komický. Někteří vojáci nesli pušky v ruce, protože neměli řemeny. Další šli beze zbraně. Prostě se na ně nedostalo. Vrcholem všeho byly vojenské kuchyně. Kuchaři žebrali v hostincích, kolem kterých táhli, aby jim *padrone* přenechal alespoň nějaké potraviny a oni mohli hladovým vojákům něco uklohnit.

Velitelé, většinou příslušníci staré piemontské šlechty, cestovali do války jako na slavnost. Jejich vozy přetékaly hromadami náhradního prádla i parádních uniforem a všeho potřebného pro pohodlný život. Vypadalo to, jako kdyby si vyrazili na piknik prokládaný plesy. „Italští bratři“ z Lombardie, alespoň ti na venkově, piemontské vojsko nevíтали, jak musel přiznat sám král Karel Albert: „Viděli v nás nenáviděné muže přinášející válku, jejich zruinování a rakouskou odplatu.“

Obsazení Melegnana stálo Radeckého dva mrtvé. Jednoho zastřelili radikálové a druhý se utopil v řece Lambro. Melegnané napočítali jedenáct mrtvých. Nejmladšímu bylo šestnáct a nejstaršímu dvaadevadesát let. Mezi zastřelenými figurovala i jedna žena, osmapadesátiletá vdova Giuseppina Bonifazzi. Doplatila na svou zvědavost.

V Lodi, kam Rakušané mířili, je nikdo nevítal, ale nikdo na ně také nestřílel. Postaral se o to pětadvacetiletý generálmajor, arcivévoda Ernst,

který dal hlídat tamní most přes řeku Addu. Během 24. března přešla většina Radeckého brigád na její levý břeh. Večer přišla zpráva od podmaršála Carla knížete Schwarzenberga, že vyklidil po čtyřech dnech bojů s povstalcí město Brescia.

Ve stejné době jako v Brescii vypuklo povstání i v Bergamu. Zpočátku se tamnímu veliteli arcivévodu Sigismundovi, synovi lombardsko-benátského místokrále Rainera, dařilo město držet pod kontrolou. Pak se opakovalo v malém měřítku totéž, co v Milánu. Jako rakovina se rozrůstající barikády donutily dvaadvacetiletého arcivévodu z města vycouvat.

Po Bergamu následovaly Cremona, Pavie, Piacenza a Como. Povstalci ovládli také Treviso a Udine. Obsadili i pevnost Palmanuova, kde se zmocnili třiceti děl a patnácti tisíc pušek. V pevnosti Osoppo zase našli velké zásoby střelného prachu. Velitel II. sboru podmaršál d'Aspre střet se vzbouřenci neriskoval a raději jim přenechal i Padovu. Brigádám svého sboru nařídil soustředit se u Verony. Dobře věděl, že nebudou úplné. Při konečném účtování mu chyběly čtyři prapory a jedna eskadrona, jejichž příslušníci byli Italové.

Povstali také obyvatelé rakouského *satelitu*, parmského knížectví. Když po tříhodinovém boji kapitulovali obránci kasáren v hlavním městě, kníže Karel II. Bourbonský předal 20. března vládu prozatímní státní radě. Ta však musela poté, co 6. dubna byla z Parmy odvolána malá rakouská posádka, vyklidit pole revoluční vlády. Ta se tři dny poté dala pod ochranu Karla Alberta. Svržený Karel II. emigroval 19. dubna do Francie. Jeho syn se pokusil dostat k Radeckému, byl ale zajat a internován v Miláně.

Svou zemi s 575 000 poddanými musel opustit 21. března, hned jak odtud odešli rakouští vojáci, také na rakouských bodácích závislý modenský kníže František V. Zachránil se jen toskánský velkovévoda Leopold II. Habsbursko-Lotrinský vládnoucí 1 750 000 „duším“, když přistoupil na požadavky karbonářů. Stal se více méně jejich rukojmím.

Krátce po poledni 26. března se u milánských hradeb objevil generál Michele Bès. Vedl za sebou šest tisíc mužů 4. pluku brigády *Piemonte* a 14. pluku brigády *Pinerolo* doprovázených pěti sty kopiníky (*lancieri*) pluku *Piemonte Reale* a jednou baterií. Už dva dny před ním vstoupil jako první Piemontan v uniformě do Milána generálmajor Luigi Passalacqua se vzkazem od Karla Alberta, že se blíží jeho armáda. „Nyní je

vítězství jisté, nezávislost je zajištěna, ubohé zbytky rakouské armády mizí jako červi před našimi statečnými vojáky, kteří je pronásledují,“ dal vylepit na milánských nárožích generál Bès krátce po příjezdu. Týž den překročil Ticino také čtyřtisícový předvoj piemontského I. sboru. Hodinu před polednem napochodovala s vlajíci italskými trikolorami na most v bývalé lombardské metropoli, pětadvacetitisícové Pavii jako první brigáda *Regina* generálmajora Ardinga Trottiho. Od Radeckého v Cremě ji dělilo pětáctýřicet kilometrů.

Také sardinský král si vybral ke vstupu na rakouské území Pavii. Odtud zamířil do Milána. Nadšené přijetí obyvateli lombardské metropole, kterého se 29. března Karlu Albertovi a jeho dvěma synům, šestadvacetiletému Ferdinandovi, vévodovi janovskému, a o dva roky staršímu následníku trůnu, vévodovi savojskému Viktoru Emanuelovi, dostalo, předčilo všechna očekávání. Všichni věřili, že je to jen začátek, že konec rakouské vlády nad zbývajícími částmi Itálie je jen otázkou času. Stačilo jen porovnat vlastní a přátelské síly.

Piemontská polní armáda (papírově 52 933 mužů a 90 děl) byla rozdělena do dvou sborů po přibližně dvaceti tisících mužů a záložní dvánáctitisícové divize. Prvnímu sboru velel sedmpadesátiletý syn zlatníka generálporučík Eusebio Bava a druhému o tři roky starší generálporučík hrabě Ettore Gerbaix de Sonnaz, zatímco záložní divize podléhala královu staršímu synovi Viktoru Emanuelovi.

Spolu s Piemontany se do války chystali anebo byli už na cestě také vojáci dalších italských států. Velký kontingent, 7550 Italů a Švýcarů včetně tří baterií pod velením čtyřiačtyřicetiletého generála Giovanniho Duranda, odjel už 24. března z Říma. Durando, původem z Piemontu, pro své muže zvolil příznačné heslo „Bůh to chce!“ S dalšími 8450 příslušníky papežské armády vyrazil z Věčného města o něco později na cestu na sever osmasedmdesátiletý veterán z napoleonských válek plukovník Andrea Ferrari. Pius IX. svůj postup vysvětlil následovně: „Jako hlava církve jsem v míru s celým vesmírem, ale jako italský panovník mám právo bránit mou italskou vlast.“ Vojáci Svatého otce šli do války údajně proto, aby chránili integritu papežského státu. Proto také měli „nepřekročit hranice [papežského státu – pozn. L. T.] a nepozvednout zbraň kromě případu legitimní obrany“.